

SAHÂBE-İ KİRÂMIN İSTEK, ÖNERİ VE İTİRAZLARI KARŞISINDA HZ. PEYGAMBER (Hz. Peygamber'in Sahâbede Oluşturmak İsteddiği Özgüven)

Mahmut KAVAKLIOĞLU (*)

Özet

Bu çalışmada sahâbe-i kirâmın istek, öneri ve itirazları karşısında Hz. Peygamber'in yaklaşımı/siyaset ve bununla varmak istediği hedefin tetkiki konu alınmıştır.

Söz konusu yaklaşım istek, öneri ve itirazlara sadece açık olmak veya içerik ve şartlara göre kabul ya da reddetmek değil, bunların da ötesinde bütün bunları yaparken sergilenen tabii tavırla muhatabı biçimlemeye, ona mesaj vermeye yönelik bir siyaset tarzıdır. Yani Hz. Peygamber bilgilendirme misyonunun sahibi olarak, bilginin kullanımına imkan veren özgüven oluşumunu da hedeflemiş ve konuya dair yaklaşımlarıyla da bunu gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nebevî yaklaşım, özgüven, sosyal ilişkiler, motivasyon, bilgi.

The Attitudes of the Prophet Muhammad Towards the Requests, Suggestions and Criticisms of His Companions

Abstract

This study attempts to investigate the attitudes/politics the Prophet adopted in the face of demands, suggestions and objections, and the objectives the Prophet wanted to achieve in resorting to such attitudes/politics. The attitude in question consists of a from of policy which not only aims at being open to demands, suggestions or objections or rejecting or accepting them depending on the content and conditions, but also and beyond these, shaping the addressee and communicating the message to him or her through the natural conduct he displays while doing all these. In other words, with a mission of informing people, the Prophet attempts to build a self-confidence which enables the access to information, and in fact succeeds in doing so though the approach he adopts.

Key Words: Prophetic approach, Self-confidence, Social relations, Motivation, Information.

*) Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Giriş

Her yeni öğretinin kitlelerde taban bulması bu öğretinin muhtevasıyla ilişkili olduğu kadar, toplumun bireyleriyle kurulacak iletişimle de yakından alâkalıdır. Yirmüç yıllık süreçte izlediği siyaset sayesinde *öğretisiyle kitleleri özdeşleştiren* Hz. Peygamber'in elde ettiği sonuçta da kuşkusuz onun (s.a.) ashâbıyla kendi arasında kurduğu iletişimin ayrı bir yeri vardır. Bu iletişimin tetkiki, günümüzde adeta farkedilmek istenmeyen sosyal ilişkileri *motivasyon gücü açısından* yeniden keşfetme yönünde çarpıcı mesajların çıkarılmasına vesile olacaktır.

Biz bu çalışmamızda Sahâbe-i kiramin istek, öneri ve itirazları karşısında Hz. Peygamber'in izlediği siyaseti ve bununla varmak istediği hedefi konu alacağız. Mevzuya geçmeden evvel Hz. Peygamber'in genelde insana ve özelde sahâbe-i kirama bakışını tetkik edeceğiz. Müteâkıben Hz. Peygamber'in muhatap olduğu taleplerin çeşitleri üzerinde duracak, sırasıyla karşılaştığı öneri ve eleştirileri irdeleyeceğiz. İstek, öneri ve eleştiriler karşısında Hz. Peygamber'in yaklaşımını ve pratik tavrını tetkik ederek, bu yaklaşım arkasındaki *özgüven oluşturma hedefini* okumaya çalışacağız. Son olarak da söz konusu yaklaşımın hedefi *özgüvenle - bilgiyi kullanabilme arasındaki ilişki* üzerinde duracağız.

1. Hz. Peygamber'in Anlayışında (Nebevî Anlayışta) İnsan Telakkisi

Câhiliye döneminin en belirgin özelliklerinden birisi insanların sahip oldukları mevki-makam, ekonomik durum ve mensubiyet gibi kriterlere göre değerlendirilmesiydi. Hz. Peygamber'in getirdiği ve uyguladığı *İslâm/Sünnet anlayışı*, kendinden önceki tüm çarpık anlayışlara geçit vermediği gibi, insanların sırf sosyal konumlarına, mensubiyetlerine ya da inançlarına göre algılanmasını doğru bulmamış; temelde her insana insan olması nokta-i nazarından bakmayı ilke edinmiştir. Öyleki, kimi köle ve cariyelerin İslâm'ı kabul edip herkes gibi insanca muamele görmesi, câhiliye zihniyetinin itirazına sebep olmuş; köle ve sıradan kimselerle aynı çizgide sayılmak, bu yeni anlayışı kabullenmede önemli bir engel addedilmiştir.

Allah katındaki asıl kıymet ölçüsünün takva olması gerçeğiyle birlikte¹, her insan temel hak ve özgürlükler noktasında eşit addedilmiştir². Bu çerçevede inanç farkına rağmen

1) Bk. el-Hucurât (49), 13.

2) Bir mübellîğ sıfatıyla Hz. Peygamber tarafından din tebliğ edilmiş, ancak tercih noktasında Kur'an'ın öngördüğü şekilde [bk. el-Bakara (2), 256] insanlar serbest bırakılmış, yani "ya İslâm, ya da ölüm" diye en ufak bir dayatma/zorlama/ikrâh cihetine gidilmemiştir. (Bk. Sakallı, Talat, "Hz. Peygamber ve Dinî Hoşgörür", *Diyanet Dergisi/Peygamberimiz Hz. Muhammed - Özel Sayı-*, Ank. 2000, s. 397). Azınlık durumundaki gayri müslimlere gelince, cizye mukabilinde onların can ve mal emniyetleri siyasi otoritenin garantisi altına alınmış, temel hak ve hürriyetler noktasında müslümanlarla eşit statüde sayılmışlar, dinlerinin gereklerini yerine getirme ve hatta din adamlarını seçme ve atama hususunda tam bir serbestlik içinde olmuşlardır. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş* (trc. C. Aydın), Ank. 1996, s. 211-226. Gayri müslimlere yönelik bu yaklaşım, Nebevî anlayışın ana çizgilerindedir. Nitekim Hamidullah da, gayri müslimlere sağlanan sosyal ve hukukî özerkliği, Nebevî anlayışın onlara bakışındaki en ayırıcı özelliği olarak değerlendirir. (Bk. a.g.e., s. 219).

men, maslahat gereği olarak başkalarıyla diyalog ve işbirliği içinde olunabileceğinin örnekleri verilmiştir³.

Hz. Peygamber'in, bir sahâbiyi "kara kadının oğlu" diye annesinden ötürü ayıplayan Ebû Zerr el-Ğifârî'ye sert tepki göstermesi ve bu yaklaşımını "câhiliye anlayışı" olarak nitelemesi⁴ son derece manidardır. Mescidin temizliğiyle ilgilenen siyâhî bir kadını, vefatını kendisine bildirmeden defneden sahâbeye, "Bana haber vermeli değil miydiniz?" diye çıkışması ve kabrine giderek dua ve istiğfarda bulunması⁵, Hz. Peygamber'in insanlara bakışını sergileyen somut bir örnektir. Keza yanından geçirilen bir cenazeyi gö-rerek ayağa kalkması, kendisine bunun bir yahudi cenazesi olduğunun hatırlatılması üzere, "O da bir nefis/insan değil mi?"⁶ diye mukabelede bulunması mevzuun bir diğer örneğidir.

Kullandığımız her üç örnekte de dikkat çeken husus şu ki, Resûlullah (s.a.) herkese önce insan olması gerçeğinden yaklaşmış⁷ ve bu yaklaşımında renk, ırk ve dinî kimlik ayrımına⁸ yer vermemiş; aksine böylesi ayrımcı anlayışları "câhiliye kalıntısı" olarak nitelemiştir.

2. Hz. Peygamber'in Anlayışında Sahâbe-i Kiram

Hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese insan olması noktasından hareketle insanca yaklaşan ve inananlara, böylesi bir yakalaşımı öneren Peygamber (s.a.)'in sahâbe-i kirama bakışı esasen tahmin edilemez değildir. Öncelikle Kur'an bu yaklaşımı şöyle özetler: "Andolsun size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir."⁹ Burada Hz. Peygamber'in ümmet telakkisine ilişkin Kur'an tarafından altı çizilen *düşkün-*

- 3) Hz. Peygamber'in hicretten hemen sonra Medine halklarını oluşturan müslüman, yahudi ve müşrik araplarla aralarında bir anayasa hazırlamaları; müslüman olmayanlarla birlikte yaşayabilme yönünde atılmış ilk siyasi adım olarak değerlendirilmelidir. [Bu anayasa metni için bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (thk. M. es-Sekâ - ...), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut ts., II, 501-504; Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-siyâsiyye* (trc.V.Akyüz), İst. ts., s. 66-72].
- 4) Bk. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İst. 1981, İmân 22
- 5) Bk. Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim* (thk. M.F.Abdülbâkî), I-V, İst. 1981, Cenâiz 71.
- 6) Bk. *Müslim*, Cenâiz 8; Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen* (trc. Heyet), I-VIII, İst. 1981, Cenâiz 46.
- 7) Onun (s.a.), destek bulmak düşüncesiyle gittiği Tâif'te uğradığı dayanılmaz işkenceye rağmen Tâiflilerin kahrına yönelik ilâhî yardımı/teklifi kullanmaya yönelmemesi (Bk. *Buhârî*, Bed'ü'l-halk 7); Mekke'nin fethi günü genel kanaatin aksine Mekkelî müşrikleri affetmesi (Bk. *Müslim*, Cihâd 84, 85), merhamet-i Muhammedî'nin bir ifadesi olmakla birlikte, insanları kazanmaya attığı değerinde bir göstergesidir. Yani Nebevî siyaset, varlığı ölüleri öldürmekte değil, ölülere hayat vermekte aramaktadır.
- 8) Burada "dinî ayırım yapmamak" dan maksat, Hz. Peygamber'in herkese insan olma nokta-i nazarından hareketle bir insan olarak hakettiği değeri vermesi, *inancî* insanca muamelede bir kriter olarak görmemesidir. Yoksa insanları İslâm'a çağırarak, İslâm'ın farkını anlatmak için gönderilmiş bir Peygamber'in *müslümanlık farkını* dikkate almaması gibi bir yaklaşım elbetteki düşünülemez.
- 9) et-Tevbe (9), 128.

lük, merhamet ve şefkat gibi duyguların¹⁰ yaklaşımlara daha bir seviye ve sıcaklık katacağı muhakkaktır¹¹. “Peygamber, mü’minler için kendi canlarından daha ileridir. Onun eşleri de onların anneleridir”¹², âyeti yine Hz. Peygamber’in ashâb-ı kirama ve onların şahsında tüm inananlara bakışının bir diğer Kur’anî ifadesi olmaktadır¹³.

Peygamber (s.a.)’in sahâbe-i kirama ile ilişkisini pratik açıdan okumaya geçmeden evvel, onun bu yöndeki sözlü açıklamalarından birkaç örnek verelim: Meselâ kendisinin mü’minlere öz nefislerinden daha ileri olduğunu¹⁴ bildirmesi¹⁵, keza onlardan yine *Ken-disini*, Kur’an’ın tespit, kendisinin de te’yid ettiği yakınlığa paralel bir sevgiyle sevmelerini istemesi¹⁶, Resûlullah (s.a.)’in bu noktada hatırlanabilecek beyanlarındandır.

Hz. Peygamber’in sahâbe-i kirama karşı pratik plandaki yaklaşımları irdelendiğinde bazı noktaların belirgin bir şekilde öne çıktığı görülür. Biz bu belirginlikleri daha da netleştirmek amacıyla bir başlık altında sıralamanın uygun olacağını düşündük:

- 10) Farz kılınır ya da farz olarak algılanır diye bir takım ibadetleri düzenli olarak aynı tarzda devam ettirmekten kaçınması (Bk. *Buhârî*, I’tisâm 3), ümmete meşakkat vermemek amacıyla bazı güzel davranışları bağlayıcı emir haline dönüştürmekten imtina etmesi (Bk. *Buhârî*, Cumua 8, Temenni 9, Savm 27; *Müslim*, Tahâre 42), dini yaşam adına tabîlik çizgisinden sapmalara kararlı bir şekilde karşı çıkması ve hatta böylesi tavırları Sünnet’ten sapma olarak değerlendirmesi Resûlullah’ın (s.a.) yukarıda altı çizilen *şefkat ve düşkünlüğünün* sadece birkaç örneğidir. (Bk. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, İst. 1981, Tatavvu 27; Dârimî, Ebû Muhammed, *Sünen*, I-II, Dimeşk 1991, Nikâh 3).
- 11) Yine Kur’an’ın mezkur ifadesinden anlaşılmaktadır ki, o (s.a.) bir beşer; aynı zamanda dini tebliğ ile görevlendirilmiş bir peygamberdir. Bu arada bir devlet başkanı, siyasi otoritenin başı olduğu da unutulmamalıdır. Yaklaşımlarını değerlendirirken, onun (s.a.) bu üç vasfını daima göz önünde bulundurmak, doğru sonuçlara ulaşabilmek açısından önemlidir.
- 12) el-Ahzâb (33), 6.
- 13) Peygamber’in eşlerinin, mü’minlerin manevi anneleri ilan edilmesi, Hz. Peygamber’in de bu anlamda müminler için “baba” mesabesinde olduğunu hatıra getirmektedir. Buna göre bir babanın evlatlarına yaklaşımı ne ise, Hz. Peygamber’in de müminlere yaklaşımının aynı seviyede olduğu düşünülür. [Nitekim Hz. Peygamber’in insanlara sergilediği güzel ahlâkla onlara bir “baba” gibi yaklaştığı yorumu yapılmıştır. (Bk. Sakallı, Talat, “*Hz. Peygamber ve Dinî Hoşgörü*”, Diyanet Dergisi/Peygamberimiz Hz. Muhammed, s. 405)]. Ancak âyetin baş tarafında altı çizilen husus, “*Hz. Peygamber’in, mü’minlere kendi öz nefislerinden daha yakın*” olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla Kitab’ın ifadelendirdiği bu yakınlıktan öte daha bir yakınlık ölçüsünden bahsetmek ve tabiatıyla Hz. Peygamber’in mü’minlere olan düşkünlüğünden öte bir düşkünlük tasavvur etmek mümkün gözükmemektedir.
- 14) Hz. Peygamber’in mü’minlere kendi öz nefislerinden yakın olması, onun mü’minlere daima hem dünya ve hem de ahiret için faydalı olanı emretmesi sebebiyledir. Zira nefis kişiye çoğunlukla kötülüğü emreder. (Bk. Kastallânî, Şihâbuddîn Ahmed, *İrşâdu’s-sârî*, I-XV, Beyrut 1990, V, 437). Nitekim Kur’an-ı Kerime göre Hz. Yûsuf da nefisini tezkiye edemeyeceğini belirterek, nefsin kişiye kötülüğü emretme konusunda aşırı yüklenmesine dikkat çeker. [Bk. Yûsuf (12), 53].
- 15) Bk. *Buhârî*, Kefâle 5, Nafakât 15, Ferâiz 4, 15; *Müslim*, Ferâiz 14, 16. Benzeri rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İst. 1982, II, 334 - 335; *Buhârî*, İstikrâr 11, Tefsîru sûre (33), 1
- 16) Meselâ Allah Resûlü kendisinin; ana-baba, çocuklar ve tüm insanlardan daha çok sevilmeden gerçek anlamda mü’min olunamayacağına dikkat çekerken (Bk. *Buhârî*, İmân 8), kendisini (s.a.) şahsı hariç her şeyden (herkesden) daha çok sevdiğini söyleyen Ömer’e, “Şahsından da/nefsinden de daha çok sevmelisin!” uyarısında bulunmuştur. (Bk. *Buhârî*, Eymân 3).

3. Hz. Peygamber'in Sahâbeye Yaklaşımında Belirgin Çizgiler

a. Değer Vermesi

Resûlullah (s.a.)'in peygamber olarak görevlerinden birisi bireysel ve toplumsal barışı sağlamak, huzurlu bir ortam oluşturmaktır. Bu amaçla o (s.a.) beşerî ilişkilerin tanzimine son derece önem atfetmiştir. Selâmlaşmak, musâfaha, hasta ziyareti gibi başkalarına değer vermek ve onlarla ilgilenmek adına beşerî ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayan her tür vesileyi en üst seviyede yaşamak ve yaşatmak esasen Nebvî anlayışın bir gereği olmaktadır. Nitekim biz Hz. Peygamber'i böylesi vesileleri hep hassasiyet çizgisinde değerlendirirken bulmaktayız. Onun (s.a.) selâmlaşmalarda ilk selâm veren taraf olmaya özendirmesi¹⁷, çocuklara selâm vermesi¹⁸, onlarla şakalaşması¹⁹, musâfaha yaptığıında (tokalaştığında) karşı taraf elini çekmeden elini çekmemesi ve karşı taraf yüzünü çevirmeden yüzünü döndürmemesi²⁰ ilişkilerindeki hassasiyetini sergileyen başlıca örneklerdir.

Kendisine arz-ı halde bulunan herkesle sosyal konumuna bakmadan ilgilenmesi²¹, hatta toplumda itibar göremeyen bîçâre ve gariplere ayrı bir değer vermesi²², davete icabet etmesi²³, cenazeye katılması²⁴, ardından borç bırakmış müslümanların borcunu ödemesi²⁵, çevresine gösterdiği ilginin bir diğer ispatı olmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Câhiliye döneminde kendilerinden insan muamelesi görmedikleri efendilerini tahrik edecek derecede* müslüman kölelelerin Resûlullah (s.a.) nezdinde şeref bulması, bağlılarına yaklaşımda sosyal ayırım gözetmediğinin açık bir delilidir.

O (s.a.) bu tür yaklaşımlarına ilaveten, beşerî ilişkilerde iletişime mani bir unsur olarak kibirden sakındırılmış²⁶, müslümana tepeden bakmayı bir vebal olarak nitelemiştir²⁷.

b. İçlerinden Biri Olarak Davranması

Allah Resûlü (s.a.) bir peygamber olmakla birlikte, aynı zamanda bir beşerdir. Kur'an, insanlarla iletişimde bu özelliğini vurgulamasını kendisine salık verir. O (s.a.),

17) Bk. *Ebû Dâvûd*, Edeb 133. Benzeri rivayet için ayrıca bk. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen*, I-X, İst. 1981, İsti'zân 6.

18) Bk. *Buhârî*, İsti'zân 15; *Müslim*, Selâm 14, 15.

19) Bk. *Buhârî*, Edeb 81.

20) *Tirmizî*, Kıyâme 47.

21) Bk. *Buhârî*, Edeb 61.

22) Bk. *Buhârî*, Salât 72, Cenâiz 5, 55; *Müslim*, Cenâiz 71.

23) Bk. *Buhârî*, Et'ime 4, 25; *Müslim*, Eşribe 144. Ayrıca bk. *Buhârî*, Hibe 2, Nikâh 73; *Müslim*, Nikâh 104.

24) Bk. *Müslim*, Cenâiz 85.

25) Nebî (s.a.), ilk zamanlar ölüp de arkasından borç bırakan müslümanların namazlarını kıldırmas, başkalarına havale ederdi. Ancak giderek imkanların genişlemesi sebebiyle -siyasi otoritenin başı olarak-bu tür borçların kendisine ait olduğunu bildirmiş ve namazlarını kıldırmıştır. (Bk. *Buhârî*, Kefâle 5, Nafakât 15, Ferâiz 4, 15; *Müslim*, Ferâiz 14, 16. Ayrıca izah için bk. Kastallânî, *İrşâd*, V, 303-304).

26) Bk. *Müslim*, İmân 147.

27) Bk. *Müslim*, Birr 32.

bu tenbih doğrultusunda her fırsatta ve özellikle dört durumda²⁸ bu vasfına dikkat çekerken, aynı zamanda sıradan bir beşer gibi yaşamış ve böyle algılanmaktan bilhassa zevk almıştır. Aksine farklı bakışlardan rahatsızlık duymuş²⁹; kul bir peygamber olmayı kral bir peygamberliğe yeğlemiştir³⁰. Hem peygamberlik, hem de siyasi liderlik payeleri şahsında birleştiği halde asla bunu *farklı amaçla* sosyal yaşamında kullanmamış³¹, daima sadeliği tercih etmiştir. Önünde korku ve heyecandan titreyen bir kişiyi, “Sakin ol! Karşında bir kiral yok. Ben, kuru et yiyen bir kadının oğlundan başkası değilim”³² diye teskin etmesi son derece manidardır.

Yaşantısında beşerî vasfına dayalı bir takım tercihlerde bulunması ve böylesi konularda insanları serbest bırakması, teknik ve ihtisasa dayalı konularda çevresiyle istişare³³ etmesi³⁴, içlerinden *biri gibi değil, biri olarak* davrandığını ortaya koyan görüntülerdir. Bir başka ifadeyle bunlar, günümüz siyaset anlayışının samimiyetten uzak, zoraki (tekellüfe dayalı) “*içinizden biri*” mesajları değil, bilakis Resûlullah’ın (s.a.) şahsında yaşam tarzına dönüşmüş son derece tabii davranışlardır.

c. Hakkı Yüceltmesi ve Hakkının Yanında Yer Alması

Kur’an, adâletin ölçü alınmasını³⁵, insanlar arasında adâletle hükmedilmesini emreder³⁶; aleyhe de olsa Allah için hakkın yüceltilmesini, hakkının yanında yer alınmasını *bir müslüman duruşu* olarak ısrarlı bir biçimde *inananolardan* talep eder³⁷.

28) İlâhî vasıfların kendisine yakıştırılmamasını istediğinde, dünya işleriyle ilgili bazı meselelerde, davaların hükme bağlanmasında ve ibadetlerde yanlıya düştüğünde Hz. Peygamber özellikle bu dört durumda beşer kimliğine vurguda bulunma gereği hissetmiştir. (Detay için bk. Çakan, İsmail L., *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İst. 1996, s. 107 ve dipnotlar).

29) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, IV, 25.

30) Ma’mer b. Râşid, *Câmi’* [Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musanef*, (thk. H. el-A’zamî), I-XI, Beyrut 1983], X, 417, h. no: 19551, 19552.

31) Meselâ mescidin inşasında bir işçi gibi çalışması (Bk. İbn Hişâm, *Sîre*, II, 496; Gazzâlî, Muhammed, *Fıkhü’s-sîre*, Dimeşk 1989, s. 177), savaşımlara katılması, Hendek harbinde hendek kazımında bizzat yer alması, çekilen maddî sıkıntılardan en az temsil ettiği toplumun bir bireyi kadar etkilenmesi (Bk. Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *Kitâbu’l-Megâzî* (thk.M. Jones), I-III, Beyrut 1984, II, 445-452) onlar gibi yemesi, merkebe binmesi, terikesine adam alması [Bk. Ma’mer b. Râşid, *Câmi’* (Abdurrezzâk, *Musanef*), X, 417-418, h. no: 19554-19555] söküğünü dikmesi, hayvanını sağması hülâsa ev işlerinde ailesine yardımcı olması, [Bk. *Buhârî*, Edeb 40], onun (s.a.) yaşam tarzı hakkında bir ipucu verirken, sahip olduğu nitelikleri ferdî ve sosyal yaşamında kendisi için bir avantaj olarak kullanmadığını belgelemektedir.

32) Bk. İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen* (trc.H. Hatipoğlu), I-X, İst. 1982-83, Et’ime 30

33) Sahâbeden Ebû Hureyre (r.a.), “İstişare konusunda Hz. Peygamber kadar atak davranan bir başkasını görmedim” (*Tirmizî*, Cihâd 34) diyerek, onun (s.a.) bu konudaki tavrına işaret eder. Resûlullah’ın (s.a.) istişare hususundaki pratik yaklaşımı bu olmakla birlikte, bu alanda sözlü yönlendirmeleri de az değildir. Meselâ o (s.a.), bir ifadesinde istişare edenin nedamet duymayacağına dikkat çeker. (Bk. Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu’z-zevâid*, I-X, Beyrut-1982, II, 280).

34) Bk. Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (trc. S. Tuğ), I-II, İst. 1993, II, 892-894.

35) Bk. en-Nahl (16), 90.

36) Bk. en-Nisâ (4), 58.

37) Bk. en-Nisâ (4), 135.

Kur'an'ın en yetkili müfessiri sıfatıyla, Kur'an'ı açıklamak, hem sözel ve hem de pratik bazda yorumlamak misyonuyla gelen Peygamber (s.a.)'in yorumuna bakıldığında dikkat çeken belirgin çizgilerden birisi yine hakkın mutlak ölçü alınmasıdır. Bu anlayış esasen Kur'an'ın öngördüğü bir anlayış olmakla birlikte, sosyo-psikolojik açıdan peygamberlik için gerekli bir yaklaşımdır. Aksi takdirde hakka hakettiği yeri vermeyen bir anlayışın ferde ve topluma aradığı güveni vermesi ve taraftar bulması mümkün gözükmemektedir.

Dirî ve siyasî otoritenin başı olarak kendisinin (s.a.) gönüllü şahitliğe özendirilmesi³⁸, yalan şahitliği büyük günahlar arasında sayması ve bunu, vahametine dikkat çekici biçimde ifade etmesi³⁹, yargılamalarında zâhirî argümanları kullanmaya kalkışmamları yönünde tarafları uyarması⁴⁰, borçlunun namazını kılmayıp başkalarına havale etmesi⁴¹ ve daha bunun gibi pek çok tavır, hep hakkın tecellisine yönelik yaklaşımlardır. Hz. Peygamber'i kendi şahsına yönelik hak arayışları karşısında da aynı titizlikte bulmaktayız. O (s.a.), alacağı kaba ve sert bir şekilde talep etmesi sebebiyle bedeviye karşı harekete geçen sahâbeyi, "Adamı rahat bırakın. Hak sahibinin konuşma hakkı vardır", diye engellemiş⁴²; benzeri bir rivayete göre yine bir alacaklının kaba muamele ve tehdidine karşı kendisini savunmak üzere harekete geçen sahâbeyi, "Sizler haklının ve hak sahibinin yanında yer almalı değil miydiniz? diye uyarılmış⁴³, *Peygamber'e karşı bile olsa hak-kun/haklının yanında yer alma* gereğini vurgulamıştır. Bu örnekler, onun (s.a.) hak anlayışındaki samimiyet ve objektifliği belgeleyen pek çok veriden sadece birkaçıdır.

d. Özgüven Aşlaması

Değer vermek, içlerinden biri olarak davranmak, hak yanlısı olmak gibi Hz. Peygamber'in sahabeyle yaklaşımında dikkat çeken bu tavırlar temelde sahâbe-i kiramda özgüven oluşturmaya katkı sağlayan tavırlardır. Esasen tabii olan bu yaklaşımlarıyla Allah Resûlü (s.a.) aynı zamanda sahâbede kişilik oluşturmayı, özgüven duygusu geliştirmeyi hedeflemiştir. Ancak onun yaklaşımlarında doğrudan özgüven teşkiline yönelik daha açık çizgiler de görülmektedir. Yemen'e vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel'e, gider ayak orada karşılaşabileceği problemleri neye göre ve nasıl çözeceği yönünde sualler sorması ve aldığı cevaplar karşısındaki memnuniyeti⁴⁴ kayda değerdir⁴⁵. Yine bu doğ-

38) *Müslim*, Akziye 19; Ebû Dâvûd, Akziye 13; *Tirmizî*, Şehâdât 1.

39) Bk. *Buhârî*, Şehâdât 10, Edeb 6, İsti'zân 35, İstîtâbe 1; *Müslim*, İmân 143.

40) Bk. *Ebû Dâvûd*, Akziye 6.

41) Bk. *Buhârî*, Kefâle 5, Nafakât 15, Ferâiz 4, 15; *Müslim*, Ferâiz 14, 16.

42) Bk. *Buhârî*, Vekâle 6; *İbn Mâce*, Sadakât 17.

43) Bk. *İbn Mâce*, Sadakât 17.

44) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, V, 230, 236, 242; *Ebû Dâvûd*, Akziye 11; *Tirmizî*, Ahkâm 3; İbn Abdilber, Ebî Ömer, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fazlihi* (thk. ez-Züheyri), I-II, Demmâm 1994, II, 844-846 (h no. 1592-94).

45) Burada Resûlullah (s.a.), Muâz'ı gider ayak imtihan etmek istemiştir. Ancak anlaşılana o ki, bu, gerçek anlamda ölçme amaçlı bir imtihan değildir. Zira kamu yönetim ve denetiminde tâlip olmamayı bir prensip olarak bağlılarına öneren bir Peygamber'in (Bk. *Buhârî*, Eymân 1; *Müslim*, İmâre 13) önce tayin edip sonra liyâkat ölçümü yapması hiyerarşik gözükmemektedir. Bir diğer husus, aldığı

rultuda kadından/anneden devlet başkanına herkese yetki verip, yetki nisbetinde sorumluluk yükleyerek⁴⁶, *yetki ve sorumluluk kutuplu bir duruşu* öğretmiş; *ehliyet* ve *iyi niyet* şartıyla problemlere çözüm bulma yolunda hatayı dahi ödüllendirmiş⁴⁷; hoşgörü ağırlıklı bir siyaset izlemiştir⁴⁸.

Bireyi muhatap alan, ona insiyatif hakkı tanıyan, iyi niyet ve ehliyet çerçevesinde hatayı dahi ödüllendiren siyasetiyle Resûl (s.a.)'in özgüven oluşturma hedefi net bir şekilde ortaya çıkmış olmaktadır.

4. Nebvî Yaklaşımın Sahâbe Üzerindeki İstek, Öneri ve İtiraz Türünden Yansımaları

Biz yukardan beri Hz. Peygamber'in genelde insanlara ve özelde sahâbe-i kirama karşı yaklaşımlarını belirgin çizgileriyle ele almaya çalıştık. Amacımız Hz. Peygamber'in yaklaşımlarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktan ziyade, bu yaklaşımların *hedef ve sonuç* olarak sahâbe üzerindeki yansımalarını mercek altına almaktır. Biz şimdi söz konusu yansımaların tetkikini, çalışmamızın çerçevesini de dikkate alarak; *istek*, *öneri* ve *itiraz* boyutlarıyla sınırlandıracağız. Esasen bu terimler birbirleriyle ilintilidir. Özellikle "*istek*" ile "*öneri*" çoğu kez birbirini yerine kullanılan terimlerdir. Hadislerde bu tedâhül daha da net bir şekilde görülebilmektedir. Bununla birlikte biz bu terimler arasındaki ince çizgiyi dikkate alarak birbirinden ayrı değerlendirmeye çalışacağız.

Bunları kısaca şöyle tanımlayabiliriz: *İstek*, başkasından yerine getirmesi istenen şey demektir. *Öneri* ise, lügatlerde; bir meseleyi çözmek üzere öne sürülen görüş, düşünce, teklif tarzında açıklanmıştır⁴⁹.

Bu kısa sözlük araştırmasından dahi anlaşılmaktadır ki, istekte (talep) başkasından yerine getirmesi istenen bir *beklenti* dikkat çekmektedir. Genelde *ihtiyaca* ya da en azın-

cevaplar karşısında memnuniyetini, hamdederek dışa vurmasıdır. Kanaatimizce Resûlullah (s.a.)'i, asıl memnun eden ve memnuniyetini ızhara yönelten şey, "*Allah'ın Kitâb'ı*" ve ikinci sualin karşılığı olarak gelen "*Resûl'ünün Sünnet'i*" şeklindeki cevaplardan ziyade, Muâz'ın, "*(Sünnet'te de bulamazsam o takdirde) ictihadda bulunurum/durum değerlendirmesi yaparım*" şeklindeki en son mukâbelesidir. Malumdur ki, her problemin Kur'an'da ve Sünnet'te birer karşılığını bulabilmek mümkün değildir. Ancak her meselenin çözümüne ilişkin genel ilkeleri bu evrensel kaynaklardan çıkarabilmek ve bu ilkeler doğrultusunda meselelere çözüm üretmek, işaret edilen evrensellik vasfının bir gereğidir. Hz. Peygamber'in memnuniyeti Kur'an ve Sünnet referanslı düşünceye işlerlik kazandırılması, zaman ve mekanların getireceği problemlerin bu tür bir düşünceyle aşılması anlaşıyorsa olsa gerektir. Yoksa Hz. Peygamber'in terbiyesinden geçmiş bir sahâbinin karşılaştacağı meselelerde bahis konusu iki kaynağa başvurması veya bunu dile getirmesi kadar tabii bir şey olamaz.

46) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, II, 121; *Buhârî*, Cumua 11, İstikraz 20, Nikah 81, 90, Itk 17, Ahkâm 1; *Müslim*, İmâre 20; *Ebû Dâvûd*, İmâre 1; *Tirmizî*, Cihâd 27.

47) Bk. *Buhârî*, İ'tisâm 21; *Müslim*, Akzıye 15.

48) Hoşgörü ortamı insanların daha rahat davranmaları ve kendilerini daha gerçekçi bir şekilde ifade etmeleri açısından gerekli bir ortamdır. Baskı ve şiddet ise, öncekinin aksine fertlerde hata yapma ve sonuçta ceza görme kaygısını daima canlı tutacak, dolayısıyla onları gereğinden fazla temkinli davranmaya ve hatta hareketsizliğe itecektir. Nebî (s.a.) ilişkilerinde hoşgörü ağırlıklı bir siyaset izleyerek insanlardaki özgüven duygusunun gelişmesine imkan sağlamıştır.

49) Bk. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, I-II, Ank. 1988, II, s. 1139; Doğan, Mehmet, *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, İst. 1994, s. 624.

dan *arzuya* dayanır. Öneri de ise, bu beklenti, isteğe nisbetle çoğu kez daha geri plandadır. *İhtiyaç* ve *arzuya* dayanma oranı daha azdır. Hatta fikrini doğrudan değil de bir soru üzerine belirten kimse için bu beklenti ve ihtiyaç oldukça düşük konumdadır.

İtiraz ise, Hz. Peygamber'e muhalefet anlayışından uzak olarak, itaat temelinde bazı öneri veya tasarruflarını bir takım gerekçelerle doğru bulmamak/eleştirmek, bunları yerine getirmekte ağır davranmak ve -örnekleri az da olsa- yerine getirmemek gibi tezahürlerdir⁵⁰.

5. Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu İsteklerin Alanı

Hadis-i şerifleri tetkik ettiğimizde Hz. Peygamber'e iletilen isteklerin tek kalemde toplanmayacak çeşitlilikte olduğunu görmekte gecikmeyiz. Biz yaptığımız tetkik çerçevesinde söz konusu istekleri; *bilgilenme*, *fetva*, *nasihat*, *dua*, *ekonomik/mâlî*, *makamsal*, *yargulanma*, *şikayet*, *af* ve *davet* gibi muhtelif amaç ve türdeki istekler olarak toparlayabiliriz.

Şimdi söz konusu istekleri ve Hz. Peygamber'in bu istekler karşısındaki tutumunu kısa kısa ele alalım:

a. Bilgilenme Amaçlı İstekler/Talep

Bilgilenme amaçlı talepler, diğer taleplere nisbetle oldukça geniş bir yer tutar. Bu genişlik Hz. Peygamber'in dinin *mübelliği* ve *muallimi* vasfına dayalı olarak tabii olmakla birlikte, bu tür taleplerin yoğunluğu onun (s.a.) pedagojik yaklaşımıyla da yakından alakalıdır.

Bir kadının Hz. Peygamber'e gelip, erkeklerin dini öğrenmekte kendilerine büyük fark attıklarına dikkat çekerek, hanımlar için de bir gün tahsis etmesini istemesi⁵¹, konuya bir örnek teşkil eder. En hayırlı amelin⁵², en değerli sadakanın⁵³ mahiyeti; en faziletli müslümanın kimliği⁵⁴ ile alakalı sorular yine bilgilenme amaçlı sorulardır. Karşılaşan iki kimseden selâma ilk başlaması gerekenin hangisi olduğu⁵⁵, kadının kocası üzerindeki haklarının mahiyeti⁵⁶, kendisine (s.a.) salât ü selâm getirmenin keyfiyeti⁵⁷ gibi konulara dair talepler yine bu yöndeki pek çok veriden sadece birkaçıdır.

Nebî (s.a.) bu istekleri bilimsel bir hassasiyetle yerine getirmiş, kimi istekleri daha detaylı ölçüde değerlendirmiştir. Bu arada talep sahibinin özel durumunu da gözden irak tutmamıştır.

50) Elbetteki bu itirazlar bağlayıcı olmayan ya da bağlayıcılığı noktasında netlik bulunmayan konulara ilişkindir. Yoksa açık şekilde bağlayıcılık arzedene hususlarda inanan kimse için zaten bir seçim hakkı bahis mevzuu değildir. [Bk. el-Ahzâb (33), 36] Kökeninde sırf Hz. Peygamber'e muhalefet olsun düşüncesi [Bk. en-Nûr (24), 63] bulunan veya kibir [Bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 46] gibi olumsuz duygulardan kaynaklanan itirazlar yine irdelemeye esas aldığımız itiraz çerçevesi dışında kalmaktadır.

51) Bk. *Buhârî*, İlim 36, Cenâiz 6, 91, İ'tisam 9; *Müslim*, Birr 152.

52) Bk. *Buhârî*, Mevâkît 5, Cihâd 1, Edeb 1; *Müslim*, İmân 137, 139.

53) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, II, 245, 278; *Buhârî*, Zekat 18; *Müslim*, Zekat 95.

54) Bk. *Müslim*, İmân 64.

55) Bk. *Tirmizî*, İsti'zân 6.

56) Bk. *Ebû Dâvûd*, Nikâh/Radâ' 42.

57) Bk. *Buhârî*, Enbiyâ 10, Deavât 32, 33; *Müslim*, Salât 65, 66, 69.

Şunu da altını çizerek belirtmek gerekir ki, Resûlullah (s.a.) her talep sahibini talebi- ne bakmadan ciddiye alıp dinlemekle birlikte, bilgilenme içerikli her talebe cevap ver- memiştir. O (s.a.) bilgisi dahilinde olmayan kimi talepleri vahyin gelmesine ertelerken⁵⁸, bilgilendirilmediği (sadece Allah'ın bildiği) alanlara ilişkin kimi talepleri de geri çevir- miş⁵⁹, ancak bunu yaparken izahta bulunmaktan da geri kalmamıştır⁶⁰.

b. Fetva Amaçlı Talepler

Bu tür talepleri genel anlamda bilgilenme amaçlı talepler çerçevesinde değerlendir- me imkanıyla birlikte, meselelerin sadece hükmî açıdan ele alındığı talepler olması yö- nüyle müstakil bir başlık altında tetkik etmenin uygun olacağını düşündük. Zira karşılaştı- rıkları problemlere İslâm anlayışı çerçevesinde kısa yoldan “olur” arama amacı, sahâbe- i kiramı böylesi taleplerle Hz. Peygamber’e müracaata yönelmiştir.

Bir kadının hac farızasına ilişkin emrin, babasının hayvan üzerinde duramayacak ka- dar yaşlı olduğu döneme denk geldiğini belirterek, babası yerine hac edip edemeyeceği- ni araştırması⁶¹; *Ebû Süfyan'ın hanımının*, kocasının cimriliğinden dert yanıp evi için gerekli harcamayı yapmadığını bildirecek, eşinden habersiz harcamada bulunup bulun- mayacağını sorması⁶²; hastalığı sebebiyle kendisini ziyarete gelen Resûlullah'a (s.a.), *Sa'd b. Ebî Vakkâs'*ın malından üçte ikisini sadaka olarak dağıtıp dağıtamayacağına da- ir sualde bulunması⁶³, yine bir *sahâbînin* çocuklarından birisine yaptığı bağıştan/hibe dolayı fetva almak niyetiyle Hz. Peygamber'e gelmesi⁶⁴ fetva amaçlı taleplerden bazı- larıdır⁶⁵.

Biz bu tür müracatları karşılamada da Resûlullah'ı, muhatabı ciddiye alan, yapılabi- liri ve (cevaz çerçevesinde) kolayı öneren yani tabîliği ölçü kabul eden bir itidal çizgi- sinde bulmaktayız.

58) Bk. *Buhârî*, Tefsir, tefsiru sûre (17), 13, İ'tisâm 8.

59) Bu tavır, onun Kitâb'a/vahye bağlı kalma usûlünün bir gereği ve uygulamasıdır. (Bk. Çakan, İsmâ- il L., *Müslüman Kimliği*, İst. 2002, s. 131-136.)

60) Bk. *Buhârî*, İmân 37. Ayrıca bk. *Buhârî*, Edeb 96.

61) *Buhârî*, Hac 1, Cihad 154, 162, 192, Edeb 68; *Müslim*, Hac 407, Fedâilu's-sahâbe 135, 137.

62) *Buhârî*, Buyû 95, Nafakât 4, Menâkıbu'l-Ensâr 23; *Müslim*, Akziye 7, 8, 9.

63) *Buhârî*, Cenâiz 36, Vasâyâ 2, Nafakât 1, Merdâ 16, Deavât 43, Ferâiz 6; *Müslim*, Vasıyyet 5. (Hz. Peygamber mirasçıyı/mirasçıları gözeterek zikredilen oranı çok bulmuş, ancak üçte birin uygun bir oran olacağını ifade etmiştir.)

64) *Buhârî*, Hibe 13; *Müslim*, Hibât 13, 14, 15, 17, 18, 19.

65) Verilen bu örneklerde şu hususlar dikkatleri celbetmektedir: Öncelikle belirtelim ki, bilgilenme ko- nusunda erkek - kadın ayrımı yapmayan, açık ve rahatlatıcı bir anlayış sergileyen Resûlullah (s.a.), bu anlayışının karşılığını sahâbede bulabilmiştir. Yani herkes rahatlıkla meselesini dînî ve siyasi otoriteyi temsil eden Hz. Peygamber'e getirebilmiştir. Daha düne kadar yaşam hakkı tartışılan, sos- yal hayatta ismi anılmayan kadın, Hz. Peygamber'in yaklaşımları karşısında özgüven kazanmış, kendinden emin bir şekilde problemini Hz. Peygamber'e taşır hale gelmiştir. Toplumda mahrem ad- dedilen bir takım konuların dahi kimi hanım sahâbîler tarafından Resûlullah'a (s.a.) getirilmesi (Bk. *Buhârî*, Gusl 22), izlenen pedagojik yaklaşımın bir sonucu olsa gerektir. Diğer taraftan Hz. Peygam- ber'in bizzat kendisi tarafından açıklanan ve uygulanan prensipler konusunda ilkeli davrandığı, bu prensiplerle uyuşmayan hiçbir formülü onaylamadığı açık bir biçimde görülmektedir. (Bk. *Müslim*, Hibât 14, 15).

c. Nasihat Amaçlı Talepler

Nebî (s.a.)'e gelen talepler içerisinde öğüt istekleri de bir türü teşkil eder. Nasihat/öğüt ihtiyacı daha çok insanın psikolojik haliyle alakalı bir olgudur. Hemen herkes metot, tercih, öncelik, ölçü gibi noktalarda bazan tavır belirleme zorluğu yaşayabilir. Böylesi şart ve ahvalde somut birkaç tavsiyenin önemi tartışılmazdır.

Resûlullah (s.a.), kendisinden nasihat/öğüt isteyen bir şahsa, öfkelenmemesini tavsiye buyurmuştur⁶⁶. Kendisine gelerek nasihat isteyen ancak kısa olmasını talep eden bir başka kimseye de, namaza durduğunda dünyaya veda eden kimsenin namazı gibi namaz kılmasını, peşinden özür dileme gereği duyacağı bir söz söylememesini ve son olarak, başkalarının elinde olana bel bağlamamasını öğütlemiştir⁶⁷.

İki örnekte de görüldüğü gibi, Nebî (s.a.) bu tür talepleri değerlendirmeye özen göstermiştir. Farklı zamanlarda nasihat isteyen iki ayrı şahsa verilen öğütlerin farklı olması, Hz. Peygamber'in öncelikle muhatabı dikkate almak, durumuna ve önceliğine göre cevap vermek gibi bir yol/taktik izlediğini hatıra getirmektedir⁶⁸. Diğer yandan ikinci misâldeki *kısa öğüt* talebinde bulunan şahsın rahatlığı oldukça dikkat çekicidir. Öğüte muhtaç biri olduğu halde ilgili şahsın talebini, "*kısa olsun*" gibi şarta bağlaması, -şayet şehir kültürüne uzak biri değilse- Hz. Peygamber'in oluşturmaya çalıştığı özgüvenin bir yansıması olarak düşünülebilir⁶⁹.

d. Dua

Hız. Peygamber, bilgilenme, fetva, nasihat gibi taleplere muhatap olduğu gibi pek çok kez ashâbın dua talepleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Onun (s.a.) duasının Allah katında makbul olacağı genel kanaati, kimi sahâbileri böyle bir talebe yöneltmiştir. Sefere çıkan birinin Resûlullah'a (s.a.) gelerek kendisi için dua talebinde bulunması⁷⁰; Kendisinin hesapsız-azapsız cennete girecek bir gruptan bahsedip, bilahare kimliklerini açıklaması üzerine, Ukkâşe b. Mihsan isimli sahâbinin, *Allah'ın kendisini de bu gruptan kılması için* Nebî (s.a.)'den dua etmesini istemesi⁷¹ konunun örneklerindedir.

66) Bk. *Buhârî*, Edeb 76. Hadisin bazı tariklerinden (Bk. *Tirmizî*, Birr 73) anlaşılmalıdır ki, öğüt talebinde bulunan şahıs, ısrarına rağmen Nebî (s.a.)'den, "Öfkelenme!" öğütü dışında bir başka öğüt alamamıştır.

67) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, V, 412; *İbn Mâce*, Zühd 15. (Yorum için bk. Çakan, İsmail L., *Eyüp Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis*, İst. 1994, s. 70-73).

68) Nitekim "Öfkelenme!" öğütüne muhatap şahsın, çabuk kızan, öfkesine yenik düşen biri olabileceği yorumları yapılmıştır. [Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefââtih*, I-XI, Beyrut 1994, VIII, 826 (h. no: 5104)].

69) Burada ileri sürülen şartın Hz. Peygamber tarafından bir nezaketsizlik olarak algılanması söz konusu değildir. Bu, ilgili şahsa herhangi bir uyarıda bulunmamasından da anlaşılmalıdır. Kişilerin tabii şekilde arz-ı halde bulunmaları, esasen Hz. Peygamber'in çevresini yükseltmek istediği bir çizgidir.

70) Bk. *Tirmizî*, Deavât 45.

71) Bk. *Buhârî*, Tıb 1, Rikâk 50, Libâs 18; *Müslim*, İmân 374. [Rivayetin devamında, Ukkâşe'den sonra aynı şekilde kendisi için de dua etmesini isteyen bir diğer kişinin isteğini Peygamber (s.a.) münasip bir dille geri çevirmiştir. Bu kişinin Sa'd b. Ubâde olduğu ileri sürülmüşse de, Sa'd b. Umâre olmasının daha kuvvetli bir ihtimal olduğu belirtilmiştir. Burada konumuzu ilgilendiren taraf, Re-

Resûlullah'ın (s.a.) dua taleplerine karşı genelde olumlu yaklaştığı, konuya ilişkin bu rivayetlerden de anlaşılmaktadır. Hatta bazı dua taleplerini yerine getirirken, duasını arttırması yönündeki müdahalelere bile müsbet karşılık vermesi⁷², kendisinin cesaret verici yaklaşımını ispatlamaktadır. Şu veya bu gerekçeyle reddettiği duaları, talep sahibini incitmeden, edebî ve nazik bir ifadeyle geri çevirmesi⁷³, sergilediği genel yaklaşımın dua boyutlu bir örneği olmaktadır. Öte yandan müşrikler aleyhine dua (beddua) etmesi yönündeki müracaatı, kendi konumuna vurgu yaparak açık bir dille reddetmiştir⁷⁴. Bu red, -müşrik de olsalar- insanlar için kötülük dilemenin rahmetle bağdaşmadığını gösterdiği kadar; *sünnetullah'a âdeta gözlerini kapayarak her şeyi Allah'tan bekleyen havâleci anlayışın* da bir tür reddidir. Böyle bir tavrın, getireceği pek çok olumsuzluk yanında, giderek özgüven duygusunu da silmesi, uzak bir aşama olmasa gerekir.

e. Ekonomik/Malî Talep

Aslında bunları, Hz. Peygamber'e normal, usulüne uygun olarak yöneltilmiş maddi boyutlu istekler, usul ve nezaketten uzak şekilde iletilmiş maddi talepler diye iki grupta mütalaa edebiliriz. İkinci tür *genelde* şehir kültürüne uzak, rahat tavırlarıyla tanınan bedevi araplar tarafından dillendirilen taleplerdir. Dolayısıyla yer ve zaman uygunluğu gö-

sûlullah'ın (s.a.) kendisine yöneltilen dua talebini geri çevirmesidir. Bu noktada muhtelif yorumlar yapılmıştır. Bunlardan ilki (eğer ikinci şahıs belirtilen isimler haricinde kimilerince söylendiği gibi münafık biri değilse) Hz. Peygamber bu tavrıyla uzayıp gitmesi kuvvetle muhtemel olan talepler zincirinin önünü almayı amaçlamıştır. Bir diğer yorum Hz. Peygamber'in vahye istinaden Ukkâşe'nin talebini kabul ettiği görüşüdür. Bu noktaya ilişkin başkaca yorumlar da mevcuttur. Biz mevzuyla daha fazla uzatmamak için bu kadarla yetiniyoruz. Kanatimize göre ilk yorum daha makul görülmektedir. Zira ikinci talebe de olumlu karşılık vermesi halinde bu taleplerin sonunun gelmeyeceği tahmin edilemez değildir. Diğer yandan Resûlullah'ın kendisine yöneltilen her talebi karşılamaşının ise, *sorgusuz-sualsiz cennete girmek açısından* problem teşkil edeceği açıktır. (Bk. Kastalânî, *İrşâd*, XIII, 637).

- 72) Yukarıda kısmen verdiğimiz ve burada atıfta bulunduğumuz rivayetin (*Tirmizî*, Deavât 45) tamamı meâlen şöyledir: Sefere çıkması sebebiyle dua talebinde bulunan şahıs için Resûlullah (s.a.), "Allah sana takva nasip etsin" diye dua buyurmuş, adamın duayı arttırma/ilave talebi üzerine, "Allah günahlarımı bağışlasın" şeklinde ilavede bulunmuş, ilave talebinin yinelenmesi karşısında, "Her nerede olursan, Allah sana hayır işlemeyi müyesser kılsın", tarzında duasını sürdürmüştür.
- 73) Meselâ o (s.a.) Ukkâşe'den sonra aynı talepte bulunan kimsenin talebini reddederken red sebebini söyleme yerine, sadece "Bu konuda Ukkâşe senden atık davrandı" demekle yetinmiştir. Yani talebi geri çevirme sebebini *sanki bir öncelik-sonralık meselesi* gibi göstererek red işlemini yumuşatmıştır.
- 74) Resûlullah (s.a.), müşrikler aleyhine dua etmesi yönündeki talebi, "Ben lânetçi olarak gönderildim. Ben sadece ve sadece rahmet olarak gönderildim" diyerek reddetmiştir. (Bk. *Müslim*, Birr 87). Onun (s.a.) bu reddi, müşrik bile olsalar, insanlara karşı yaklaşımında son derece müşfik davrandığını belgelemektedir. Dua konusunda yerine göre gayet atak davranan Resûl-i Ekrem (s.a.), beddua noktasında redçi bir tavır sergilemiştir. Burada dikkat çeken şey, beddua konusunda reddi, *aynı teklifin tekrarına imkân vermeyecek ölçüde kesin ve net iken*; dua konusundaki reddinin, *oldukça yumuşak, reddolunanın bu yöndeki cesaretini koruyucu nitelikte* oluşudur. Biz beddua konusundaki bu yaklaşımı İslâm'a davet amacıyla gittiği tarihi Taîf seferinde de bulmaktayız. (Bk. *Buhârî*, Bed'ü'l-halk 7). Ancak Bi'r-i Mâûne olayı sebebiyle kendisinin 25 ya da 40 gün süreyle hâinlere beddua ettiği de bir vâkıdır. (Bk. Vâkıdî, *Kütübü'l-Megâzî*, I, 349-350). Âlimler heyetine karşı ihanet, katl ve tahkir içerikli bu olaya dayalı olarak yapılmış söz konusu beddua, elbetteki onun genel yaklaşımıyla çelişen bir hadise olarak değerlendirilemez.

zetilmemesi, kaba ve sert bir şekilde yöneltilmesi, ilgili talep sahiplerinden taleplerine yansıyan genel görüntülerdir.

Hz. Peygamber her iki tür istekleri karşılama noktasında da imkanları zorlayacak ölçüde son derece atak davranmıştır. Karşılıyamadığı durumlarda bu talepleri karşılayabilecek kimselere işaret etmiştir⁷⁵. Ancak istemeyi/dilenmeyi bir yaşam tarzı görmekten sakındırılmış,⁷⁶ el emeğini öğerek kazancın onurlu olanına teşvik etmiştir⁷⁷.

Üslup açısından sıra dışı gözüken talepler ve özellikle alacak talepleri karşısında kesinlikle had bildirici bir tavır içerisine girmeyen Resûlullah (s.a.), üstelik bu niyetle harekete geçen sahâbilerde de müdahale etmiştir. Bir bedevinin oldukça kaba bir tarzda kendisinden (s.a.) alacağını istemesi üzerine harekete geçen sahâbeye, "*Hak sahibinin hakını istemel kendini savunma hürriyeti vardır*"⁷⁸ diye müdahalesi oldukça anlamlıdır⁷⁹.

Hz. Peygamber'in hukuk karşısındaki bu duruşu, hukukun, yaşanmaktan daha çok bir argüman olarak kullanıldığı, hukukun güce göre şekillendiği günümüz dünyasına on-dört asır öncesinden uzanan değişmez bir ölçü/norm niteliği taşımaktadır. *Güç karşısında hukuka sığınmakla, gücü yaşarken hukuka ayarlanmak farklı şeylerdir. Esasen hukuk karşısındaki duruşun keyfiyeti de bu ayrıma göre netlik kazanır.* Temsil ettiği güce ve imkana rağmen, güce dayanmayı düşünmeyip, her hâl u kârda hukuku ölçü alması, muhatapları için hukukun mutlak üstünlüğü yönünde bir örnek oluşturduğu kadar, haklı oldukları konularda onları daha bir özgüven duymaya teşvik ettiği de muhakkaktır⁸⁰.

f. Mevki-Makam⁸¹ Talebi

Kendisinin aynı zamanda bir devlet başkanı olması, bu çerçevede atama ve azillerde bulunması, Hz. Peygamber'i mevki-makam içerikli taleplere de muhatap kılmıştır. Her konuda kılı kırk yaran bir hassasiyet sergileyen Resûlullah (s.a.), bu konunun da çerçe-

75) Bk. *Buhârî*, Edeb 36, 37.

76) Bk. *Buhârî*, Zekât 50, 53; *Müslim*, Zekât 106.

77) Bk. *Buhârî*, Buyû' 15, Enbiyâ 37.

78) *Buhârî*, Vekâle 6; *İbn Mâce*, Sadakât 17.

79) Hz. Peygamber'in iyilik/hayır adına yapılabilir olanı -*imkanları zorlama pahasına da olsa*- yapmaya çalışması, şahsına yönelen bir çirkinliğe ise -*imkanlara rağmen*- karşılık verme cihetine gitmemesi, sosyal ilişkiler açısından evrensel bir örnek teşkil etmektedir.

80) İstenildiği zaman hukuk, istenildiği zaman güç şeklinde istikrarsız bir uygulamanın, hukuka güven noktasında kişilerin zihninde tabii olarak bir tereddüt oluşturacağı şüphe götürmez. Bu sebeple uygulamada istikrar, konunun belirleyici yanı olmaktadır. Uygulama bazında istikrarsızlık ve adaletsizliklerin yaşandığı bir ortamda, fertlerin hukuka dayanarak daha güvenli hareket etme imkanından bahsetmek pek kolay olmasa gerektir. İlgili örnekte de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, -kendi aleyhine de olsa- hukukun istikrarlı ve âdil bir çizgide işletilmesine ayrı bir önem atfetmiştir. Anlaşılan o ki, Hz. Peygamber, hukukun ideal düzeyde işletilmesini, adaletin gereği olduğu kadar, özgüven oluşumunun da temel bir dinamiği olarak değerlendirmektedir.

81) Mevki-makam tabirinden, bu tabirin uygun düştüğü tüm görevler anlaşılma ile beraber, burada özellikle kastedilen, bugünkü karşılıklarıyla devlet başkanı, vali gibi devlette üs düzey yöneticilik görevleridir.

vesini belirlemiştir. Biz bu çerçeveyi oluşturan kriterleri, onun (s.a.) gerek doğrudan ve gerekse bu yöndeki bir talep üzerine yaptığı açıklamalarından veya ilgili uygulamalarından tespit etmekteyiz.

Onun (s.a.), her şeyden evvel devlet görevini bir “*emanet*” olarak algıladığı, bu emanet için bilgi ve liyâkatı temel kriter saydığı⁸² bilinmektedir⁸³. Diğer taraftan talip olmayıp, matlup olmak da, Hz. Peygamber’in bu göreve ilişkin belirlediği bir başka kriter olarak görülmektedir⁸⁴. Esasen Hz. Peygamber liyâkat şartını hâiz olanlar için bile, yöneticilik görevinin âhirette nedamet sebebi olabileceğine, yani bu görevin mesuliyetine dikkat çekmiş, bir anlamda söz konusu göreve düşkünlük göstermenin sakıncasına vurgu yapmıştır⁸⁵.

Özetle o (s.a.), insanların taleplerini yerine getirme konusundaki düşkünlüğüne rağmen, kendisine bu yönde bir istek iletilmesine temelde soğuk bakmış, hatta liyâkat açısından uygun bulmadığı kimselere durumu açıklamakta da sakınca görmemiştir⁸⁶.

g. Yargılanma

Din; bireyin hukukunu, özgürlüğünü esas alırken, başkalarının hak ve özgürlüklerine de en az onun kadar değer verir. Bu yönüyle haklar ve özgürlükler, başkalarının hak ve hürriyetleriyle kuşatılmış vaziyettedir. Buna göre hiçbir hak karşılıksız, hiçbir özgürlük sınırsız değildir. Toplumun en küçük unsuru diye tanımladığımız bireyin bulunduğu her yerde sosyal bir ortam, sosyal ortamın oluştuğu her mekanda ise, hukuk ihlâline dayalı farklı boyut ve türde ihtilaf ve yanlışların görülmesi tabîidir. Hz. Peygamber’in hem dinî hem de siyasî otoriteyi temsil etmesi, tabiatıyla kendisinin hüküm mevkiinde görülmesi, buna bağlı olarak pek çok davayla kendisine başvurulması gibi bir sonucu da beraberinde getirmiştir.

82 Bk. *Müslim*, İmâre 17

83) Ashında Resûlullah (s.a.), genel bir ifadeyle emanetin ehline verilmemesini yani görevlendirmelerde liyâkat şartının dikkate alınmamasını bir tür kıyamet âlâmeti olarak nitelemiştir. (Bk. *Buhârî*, İlim 2, Rikâk 35).

84) Hz. Peygamber bu konuda Abdurrahman b. Semure’ye verdiği öğütte, göreve talip olmamasını, aşırı isteğe dayalı olarak alınan görevde sahibinin yalnız kalacağını; buna mukabil objektif bir şekilde getirildiği görevinde kişinin yardım göreceğini, neticede başarı ihtimalinin artacağını söylemiştir. (Bk. *Buhârî*, Ahkâm 5, 6, Eymân 1, Keffârât 10; *Müslim*, Eymân 19, İmâre 13).

85) Bk. *Buhârî*, Ahkâm 7. (Bilindiği gibi ale’l-ebvâb türü hadis kitaplarının “imâre”, “akziye”, “ahkâm” gibi bölümleri yönetim ve yargıya dair rivayetlerin işlendiği bölümlerdir. Bu bölümler tetkik edildiğinde yönetim ve yargı görevinin sorumluluğuna ilişkin veri yoğunluğu hemen farkedilir.)

86) Meselâ böyle bir istekle gelen Ebû Zer’e, yöneticilik konusunda kendisini zayıf bulduğunu uygun bir dille bildirmiştir. (Bk. *Müslim*, İmâre 17. Benzeri rivayetler için bk. *Ebû Dâvûd*, Vasâyâ 4; *Nesâî*, Vasâyâ 10; Farklı bir rivayet için bk. *Müslim*, İmâre 16). Buradaki “zayıf” ifadesinden bilgi bazında bir zayıflığın kastedilmiş olması biraz uzak bir ihtimaldir. Zira zühd yönü ağır bassa da, Hz. Peygamber’e yakınlığıyla tanınan bir sahâbînin yöneticilik için bilgi açısından yetersiz olması pek inandırıcı gelmemektedir. Burada bilgiden de öte, yaratılıştan gelen yönetime dair nitelikler hatıra gelmektedir ki, Hz. Peygamber’in “zayıf” terimiyle kastedtiği şey *liyâkat* diye anılan bu nitelikler olsa gerektir. Bu yöndeki açığın sonradan elde edilen kazanımlarla kapatılması da zor gözükmemektedir. Bu durum gözönünde bulundurulduğunda isteyen herkesin yönetici olamayacağı zaten kendiliğinden ortaya çıkar. Hz. Peygamber’in bu yönde eksikliğini bildiği bir kimseyi, “emanet” olarak nitelediği kamu yönetimine getirmemesi, kendisinin hukuk noktasındaki hassasiyetinin bir ifadesidir.

Bunlar, taraflar arasındaki anlaşmazlığın çözümüne yönelik⁸⁷ ya da ferdi bazdaki itiraf türünden⁸⁸ yargılanma taleplerini içermektedir. Keza bu davalar arasında taraflarını gayr-i müslimlerin/ehl-i kitâb oluşturduğu talepler⁸⁹ bulunduğu gibi, taraflardan birinin müslüman diğerinin gayr-i müslim olduğu yargı talepleri de⁹⁰ söz konusudur.

Başkalarının hukukunu doğrudan ilgilendirmeyen, kul ile Allah arasında kalabilecek ferdi boyutlu ihlâller hariç, Allah Resûlü (s.a.), kendisine arzedilen davalara ilişkin hüküm vermede tabiri caizse istekli davranmıştır. Esasen adâleti temel hareket noktası kabul eden bir misyonun sahibi olarak adâlet arayışlarına ilgisiz kalması elbetteki düşünülemezdi. Ancak başkalarının hukukunu ilgilendirmeyen ferdi boyutlu ihlâller kamunun bilgisine malolmadıkça Hz. Peygamber tarafından ısrarlı bir şekilde takip edilmemiştir⁹¹.

Onun (s.a.) doğruluk ve adâletine inanmanın teorik gerekliliği bir tarafa, bu inancın oluşumunda gözlem ve tecrübeye dayalı pratik, daha belirleyici olmuştur. Hakkındaki kendisine inanmayanların zihinlerinde bile yer etmiş- güven duygusu, *ihtilaf ve itiraflarına ilişkin vereceği hüküm konusunda* insanları daha bir yüreklendirmiştir.

h. İmtiyaz İçerikli Talepler

Bunlar sorumluluk/mükellefiyet ve uygulama alanında ayrıcalık/ımtiyaz içeren isteklerdir. Dinin bazı sorumluluklarından muâfiyet ya da uygulamalarında farklılık şeklinde

87) Meselâ Zübeyr (r.a.) ile Ensardan bir adamın, hurmalıklarını suladıkları su konusunda aralarında çıkan anlaşmazlığı Hz. Peygamber'e götürmeleri. (Bk. *Buhârî*, Mûsâkât 6, 7, 8; *Müslim*, Fedâil 129).

88) Kendi aleyhinde zina itirafında bulunarak, hakkında hükmetmesi talebiyle Hz. Peygamber'e gelen Mâiz el-Eslemî isimli şahsın talebini örnek olarak zikredebiliriz. Hz. Peygamber Mâiz'in ısrarlı itirafı üzerine gerekli tahkikatı yaptırarak ilgili hükmü uygulattırıştır. (Bk. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musanef* (thk. H. el-A'zamî), I-XI, Beyrut 1983, VII, 322 (13340).

89) Örnek olarak bk. Abdürrezzâk, *Musanef*, VII, 318 (13331,13332)

90) Eş'as b. Kays ile bir yahudinin Yemen'de bulunan ve aralarında ihtilaf sebebi olan bir arazi davasını Resûlullah'a (s.a.) arz etmeleri. (Bk. *Buhârî*, Husûmât 4; *Müslim*, İmân 220).

91) Meselâ Mâiz el-Eslemî'nin kendisine yaptığı itirafını, itirafa konu olan olayın hususiliği, yani başkalarının hukukunu ihlâl gibi bir durum içermemesi, sırf Allah'ın hukukuna tealluk etmesi ve topluma da yansımaması sebebiyle Hz. Peygamber'in burada, olayın üzerine gitmekte ağır/isteksiz davrandığı dikkat çekmektedir. Hatta haddin uygulanması esnasında Mâiz'in kaçtığı buna rağmen bir yerde kısırlılıp öldürüldüğü kendisine bilahare bildirildiğinde, "Onu serbest bırakmalı değil miydiniz? Belki de o, tevbe edecekti de, Allah da tevbesini kabul buyuracaktı" (Bk. *Ebü Dâvûd*, Hudûd 24) açıklaması, kendisinin (s.a.) bu yaklaşımını doğrulamaktadır. Hz. Ebû Bekir ve Ömer de kendilerine ayrı ayrı zina itirafında bulunan şahsa, bu olayı bir başkasına duyurup duyurmadığını sormuşlar, "Hayır" cevabı üzerine her ikisi de aynı şekilde, "Git, yaptığın ötürü Allah'a tevbe et, onun örtüsüyle (gizlenerek) yaptığın işle başbaşa kal, Allah kullarından tevbeğini kabul eder" diye telkinde bulunmuşlardır. (Bk. Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed, *Tuhfetu'l-ahvezî*, I-X, Beyrut 1990, VII, 316). Yani kamuya malolmamış, Allah ile kulu arasında gerçekleşen bu tür hata sahibini tevbeye yöneltmişler, cezaî anlamda olayın üzerine eğilmemişlerdir. İmâm Şâfiî de bu çerçevede hata/günah işleyene, günahı açığa çıkmamışsa, olayı bu haliyle kapatmasının ve Allah'dan af dilemesinin daha hoş olacağını ifade etmiştir. (Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfe*, VII, 316). Ancak söz konusu ihlâl işlemi, taraflardan birinin zoruyla gerçekleşmişse, böyle bir olayı Allah ile kul arasına hapsedmek, başkalarının hukukunu ihlâl olarak görmemek tabii ki mümkün değildir. Hz. Peygamber bu tür bir olaya maruz kalan kadının ifade ve teşhisine dayalı olarak tecavüz edene had uygulamış, mağdur kadını ise, serbest bırakmıştır. (Bk. *Tirmizî*, Hudûd 22).

kendisini gösterir. Oysa dine ait mükellefiyet ve uygulamalar bellidir. Bu sorumluluk ve uygulamalar, Şâri' tarafından güç/tâkat ve imkan ölçü alınarak belirlenmiştir. Dolayısıyla dînî mükellefiyet ve uygulamalar, kişilerin arzu ve sosyal konumlarına göre değil, ancak güç ve imkana göre farklılık arzedebilir. Bu, dindeki tabiîliğin de bir tür görüntüsüdür.

Resûlullah (s.a.), müslüman olmak niyetiyle kendisine gelen Sakîf elçilerinin İslâm'ı kabul edebilmeleri için *namazdan muâf tutulmaları ve Lât putuna dokunmaması* şartını ileri sürmeleri üzerine; o (s.a.), “İbadeti olmayan dinde hayır yoktur” buyurarak, taleplerinden diğerini de, puta müsaade edemeyeceğini kesin bir dille belirterek reddetmiştir⁹². Yine hırsızlık yapan bir kadının affedilmesi için kendi nezdinde yapılan aracılık girişimlerine şiddetle karşı çıkmış; *mükellefiyet ve kanunların, kişilerin sosyal konumlarına göre uyarlanmasını yani çifte standartlı uygulamaları* bir sosyal çöküş olarak nitelendirmiştir⁹³.

i. Şikayet

Sahip olduğu dînî ve siyasi nitelikleri sebebiyle Hz. Peygamber aynı zamanda bir şikayet mercîği olarak da görülmüştür. İnsanlar bir çözüm beklentisi ve talebiyle gerek dînî ve gerekse sosyal alanda yaşadıkları bir takım olumsuzlukları kendisine yansıtmışlar, bir başka ifadeyle şikayetlerini bizzat kendisine iletebilmişlerdir.

Bir kişinin Hz. Peygamber'e gelerek, imamın namazı uzatmasından yakınması⁹⁴, yine bir diğerinin, kendisine rencide edici hitapta bulunan bir sahâbîyi şikayet etmesi⁹⁵ konuya ait örneklerdendir. Pek tabîki, bu tarz şikayetlerdeki amaç, yaşanan olumsuzluklara Hz. Peygamber nezdinde bir çözüm aramaktır.

Kendisine iletilen şikayetler karşısında Peygamber'in (s.a.), aldığı öncelikli tavır, bu şikayetleri ciddiyetle dinlemek olmuştur. Olayı kavradıktan ve hakikaten ıslahı gerektiren bir olumsuzluk bulduktan sonra, uygun bir tarzda müdahale kendisinin müteakip tavrını teşkil etmiştir. Onun (s.a.), kendisine iletilen şikayetleri değerlendirerek olumsuzlukların üstüne gitmesi, olumsuzluklara duyarlı olma noktasında tabiatıyla halkı cesaretlendirmiştir. Ama bize göre kendisine müracat konusunda halkın rahat davranmasının asıl nedeni, -taleplerine/şikayet çözüm bulunsun veya bulunmasın- Hz. Peygamber tarafından şikayetlerinin dinlenmesidir. Sırf bu tavrın dahi özgüven oluşumunda ve dolayısıyla duyarlılık anlayışının gelişiminde küçümsenemez bir etkiye sahip olduğu şüphe götürmez.

92) Bu kez Sakîf'lilerin, “Bari bize kendi elimizle putumuzu yıktırma” taleplerini anlayışla karşılamış ve bu iş için sahâbe-i kiramdan Ebû Süfyan b. Harb ve Muğîre b. Şu'be'yi görevlendirmiştir. (Bk. İbn Hişâm, Sîre, IV, 540. Ayrıca bk. Çakan, İsmail L., *Siyasetli Muhammed*, İst. 2002, s. 17-18).

93) Bk. *Buhârî*, Enbiyâ 54, Meğâzî 53, Hudûd 11, 12; *Müslim*, Hudûd 8, 9.

94) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, IV, 118, 119, V, 273; *Buhârî*, İlim 28, Ezân 61, 63, Edeb 75, Ahkâm 13; *Müslim*, Salât 182; *İbn Mâce*, İkâme 48; *Dârimî*, Salât 46

95) Bk. *Buhârî*, İtk 15, Edeb 44, İman 22; *Müslim*, Eymân 38, 40

j. Davet

Hz. Peygamber'in muhatap olduğu bir diğer talep türünü ise, kendisine yapılan davetler oluşturmaktadır. Bunların da ağırlıklı yanını yemek davetleri teşkil eder⁹⁶.

Kıral bir peygamber olma yerine, kul bir peygamber olmayı yeğleyen⁹⁷ Resûlullah'ın (s.a.) yaşam tarzı hep bu tercihinin uygun sürmüştür. Meselâ onun sade yaşantısını simgeleyen motiflerden birisi; çağırılan yere gitmesi, davete icabet etmesidir. O, meşruiyet çerçevesinde⁹⁸ hemen her davete icabet etmiş, davet sahibinin sosyal konumu bu konuda kendisi için belirleyici olmamıştır⁹⁹.

Çağırılan yere -ikramın boyutunu dikkate almadan- gideceğini belirtmesi¹⁰⁰, kendisinin davete icabetteki amacını netleştirmektedir. Bu amaç, davet sahibini memnun etmek, özelde ashâbına genelde insanlara verdiği değeri bu yolla da ızhâr etmek olsa gerktir¹⁰¹.

O (s.a.) kimi açıklamalarında davete icabeti müslümanın diğer müslümanlar üzerindeki haklarından saymıştır¹⁰². Nâfile oruca niyetlilik halini bile, davete icabete mâni görmemiştir¹⁰³. Nebî (s.a.)'in bu tutumu, konunun önemini, dolayısıyla davet sahibinin bu sebeple duyacağı memnuniyete kendisinin atfettiği değeri yansıtmaktadır.

6. Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öneriler

Kur'an her fırsatta Hz. Peygamber'in beşeriyet yönüne vurguda bulunur. Bu gerçeğe dikkat çekmesini bizzat kendisinden ister. Pek tabîî ki bu hatırlatma kendisinden zi-

96) Bu yemek davetleri, yemek yedirme amaçlı sıradan davetler olabileceği gibi, "velime" tabir olunan bir düşün yemeği ya da değişik vesilelerle düzenlenen yemekler de olabilir.

97) Bk. Ma'mer b. Râşid, *Câmî'* (Abdurrezâk b. Hemmâm, *Musannef'*), X, 417, h. no: 19551, 19552.

98) Resûlullah (s.a.) bu açıdan bazı davetleri uygun bulmamıştır. Meselâ zenginlerin çağırılıp fakirlerin atlandığı bir davet yemeğini "En fena yemek" olarak nitelemiştir. (Bk. *Buhârî*, Nikâh 72; *Dârimî*, Et'ime 28).

99) Meselâ Ebû Şuayb künyeli bir zatın yemeğine katılması (Bk. *Buhârî*, Et'ime 34), keza Fârisî bir komşusunun kendisine yaptığı yemek davetini -Fârisî'nin biraz kaba davranmasına rağmen- kabul etmesi (Bk. *Müslim*, Eşribe 139), Hz. Peygamber'in bu konuda -meşruiyet ölçütleri dahilinde- son derece rahat bir tavır sergilediğini, seçici davranmayıp memnun etmek gibi bir amacı da dikkate aldığını göstermektedir. Bu arada anılan iki şahsın sahâbe arasında dikkat çeken, meşhur birileri olmadığını da ayrıca belirtmek gerekir. Nitekim İbn Hacer, araştırmasına rağmen Ebû Şuayb'ın ismine vâkıf olmadığını söyler. (Bk. İbn Hacer, el-Askalâni, *Fethu'l-Bâri* (thk.M.el-Hafîb ...), I-XI-II, Kahire 1988, IX, 470).

100) Bk. *Buhârî*, Nikâh 73.

101) Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 154. Ayrıca bk. Münâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-kadir*, I-VI, Beyrut ts, I, 346.

102) Bk. *Buhârî*, Cenâiz 2; *Müslim*, Selâm 4.

103) Resûlullah (s.a.), oruçlu iken yemeğe davet edilen kimsenin, davete icabet etmesini, bununla birlikte yeyip-yemekte serbest olduğunu bildirmiştir. (Bk. *Müslim*, Nikâh 105, 106; *İbn Mâce*, Sıyâm 47). Bir diğer rivayette ise, "Sizden biriniz nâfile oruca niyetli iken davet olunursa, davete icâbet etsin. Oruçlu değilse, yesin; oruçluysa, davet sahiplerine hayır ve bereket duasında bulunsun (fe'l-yusalli) " buyurulmaktadır. [Bk. *Ebû Dâvûd*, Savm 74]. Benzeri bir rivayette ise, "... oruçluysa, hayırlı ve bereketli kılması için Allah'a dua etsin (fe'l-yed'u bi'l-bereketi)" şeklinde, oruçluysa davete katılıp davet sahipleri için hayır ve bereket duasında bulunması önerilmektedir. [Bk. Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, I, 346 (h. no: 610)].

yade muhataplarına yöneliktir. Kur'an tarafından beşeri yönüne yapılan vurgu, yaşana-bilecek ölçüsüzlük ve yanlışların daha çok bu noktada görüleceği ihtimaline matuf olsa gerektir.

Biz Hz. Peygamber'i istişare konusunda son derece girişken bulmaktayız. O (s.a.), özellikle ihtisasa ve tecrübeye dayalı konularda çevresiyle istişare konusunda oldukça rahat davranmıştır. Bu tavır doğruyu bulmanın bir yöntemi olduğu kadar, beşerî kimliğinin de bir tür ızharıdır¹⁰⁴. Bedir sonrası esirlere uygulanacak muamele konusunda ashâb-ı kiramla istişarede bulunması¹⁰⁵, Ahzâb savaşı öncesi karşı tarafın savaş hazırlığı içinde olduğu haberini alarak ashâbını toplayıp savaş taktiği konusunda görüşlerine başvurması¹⁰⁶ söz konusu tavrının başlıca örneklerindedir.

İşte Resûlullah'ın (s.a.) bu yaklaşımı¹⁰⁷, kendisine öneride bulunma konusunda ashâb-ı kiramı cesaretlendirmiştir. Gerek istişareye cevaben, gerekse direk olarak kendisine pek çok öneriyle gelmişler; tabii bir şekilde huzurunda fikirlerini açıklayabilmişlerdir.

Bedir muhârebesinde karargah için seçilen yeri uygun bulmayan Hubâb b. Münzir, Hz. Peygamber'e gelerek, seçilen mevkiin vahiyle mi, yoksa kendi belirlemesi mi olduğunu sormuş, Hz. Peygamber'in kendi belirlemesi olduğunu bildirmesi üzerine Hubâb, *su kuyularının birinin tutularak diğerlerinin tahrib edilmesini* önermiş, Resûl-i Ekrem (s.a.) de bu stratejik öneriyi aynen uygulamıştır¹⁰⁸. Yine Bedir savaşı sonrası esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına ilişkin Ebû Bekr'e ait öneriyi kabul etmiştir¹⁰⁹. Keza Ahzâb muharebesi öncesinde düşman tarafının saldırı hazırlığı içerisinde olduğu bilgisinin ulaşması üzerine Selmân-ı Fârisî Hendek kazılması ve savunmanın bu şekilde yapılması fikrini ortaya atmış, Resûlullah da (s.a.) bu öneriyi olumlu bulmuş ve uygulama bu şekilde gerçekleşmiştir¹¹⁰.

Kendilerine zaman zaman danışan, görüşlerine başvuran kimse olarak Hz. Peygamber'in öneriler karşısındaki tutumu esasen tahmin edilemez değildir. O (s.a.), doğru bulduğu önerileri alıp uygulamış ya da uygulanmasına hep sıcak bakmıştır.

104) Gerek alınan kararların daha geniş tabanda paylaşılması ve gerekse insana/fikirilere değer vermek açısından istişarenin önemi tartışılmazdır. [Bk. Zılgar, *Zig, Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek* (trc. E. Özlem Suer), İst. 1998, s. 212-213].

105) Bk. İbnu'l-Esr, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (thk. Ebu'l-Fidâ), *el-Kâmil fi't-tarih*, I-X, Beyrut 1987, II, 31; Şibli, Mevlânâ, *Asr-ı Saadet*, trc. Ö.R. Doğru, I-V, İst. 1977, I, 239.

106) Bk. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzi*, II, 444-445.

107) Kanaatimizce bu yaklaşım zihinlerdeki peygamber mefhumunun sağlam bir zemine oturmasına katkıda bulunurken, bir anlamda sahâbe-i kirâm da, bizzat Hz. Peygamber tarafından düşünmeye, gelişen ve değişen şartlar karşısında çözüm üretmeye alıştırılıyordu. Böylesi bir tavırla aynı zamanda insanların gönülleri okşanmış, alınan kararlara daha büyük oranda katılımları sağlanmış oluyordu.

108) Bk. İbn Hişâm, *Sîre*, II, 620; İbnu'l-Esr, *el-Kâmil fi't-tarih*, II, 19-20.

109) Bk. İbnu'l-Esr, *el-Kâmil fi't-tarih*, II, 31.

110) Bk. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzi*, II, s. 444-445.

7. Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu İtirazlar

İtiraz terimiyle bir söz veya tavra karşı çıkmak, emre muhalefet etmek, eleştirmek, itaatte ağır davranmak gibi anlamları kasetmekteyiz. Ancak buradaki itiraz sahâbe ek-senli bir itiraz olduğuna göre, peygamberlik göreviyle alâkalı emre *muhalefet* anlamın-daki bir itirazı elbetteki içermez. Sahâbe tarafından Hz. Peygamber'e yöneltilen itirazla-rı ele aldığımızda bunların hepsinin sevgi ve itaat altyapılı/temelli itirazlar olduğunu tes-pitte gecikmeyiz. Bu itirazlar, ona (s.a.) sevgi ve itaati esas almakla birlikte, *icthadına dayalı* kimi uygulama ve yönlendirmelerinin doğru bulunmaması, bunların eleştirilmesi, bazan da yerine getirilmekte ağır davranılması veya yerine getirilmemesi tarzındadır¹¹¹. Bu arada nadiren de olsa, olumsuz duyguların etkisiyle yaşandığı anlaşılan kimi itiraz-lara da rastlanmaktadır¹¹².

Bir paylaşırma esnasında müslüman olduğunu düşündüğü bir şahsı atlamasına bir anlam veremeyerek Hz. Peygamber'in taksimine itiraz edip atlamasının nedenleri hak-kında bilgi almak isteyen ve bu noktada ısrarcı davranan Sa'd İbn Ebî Vakkâs'ın (r.a.) tavrı¹¹³ mevzuyu çarpıcı bir biçimde örnekler. Ancak bu tavrı anılan sahâbînin rahatlığı şeklinde yorumlamaktan ziyade, buna imkan veren Hz. Peygamber'le, daha doğrusu onun izlediği siyaset ile ilintili görmek gerekir. Zira o (s.a.), bahse konu sahâbînin ısrar-lı tutumundan rahatsızlık duyma yerine, olaya soğukkanlılıkla yaklaşarak uygulamasın-daki sebepleri izah yönüne gitmiştir. Burada Resûlullah'ın (s.a.) sahip olduğu konumu-na rağmen sahâbiyi susturmaya yönelmemesi gayet anlamlıdır. Yine bir taksim sırasın-da Hz. Peygamber'in dağıtımından hoşnut kalmayan Zülhuveysıra et-Temîmî'nin¹¹⁴ Hz.

111) İtirazlar kimi zaman gerçek bir itiraz düşüncesinden uzak şekilde, sırf bahse konu meselenin (*va-hiy kaynaklı mı yoksa Hz. Peygamber'in kendi icthadı mı? diye*) mahiyetini öğrenebilmek ya da illetlerini çözebilmek gibi amaçlarla da gündeme gelebilmiştir. (Bk. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ank. 1999, s. 126).

112) Resûlullah (s.a.) kendisinin de hazir olduğu bir mecliste soî eliyle yiyen Bûs İbn Râî isminde bir adamı sağ eliyle yemesi hususunda uyarmış, anılan sahâbî sağ eliyle yapamadığı gerekçesiyle iti-raz etmiş, Resûlullah (s.a.) de, "Yapamaz ol!" diye bedduada bulunmuştur. Hadisi nakleden ravi, ilgili şahsın itirazının kibrinden kaynaklandığına dikkat çeker ve Resûl'ün (s.a.) bu bedduasından sonra elini ağzına götürmediğini belirtir. (Bk. *Müslim*, Eşribe 107. Ayrıca rivayete ilişkin değerlendirmeler için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 432-433). Buradaki itirazın haklı bir sebebe dayanmaması yani ravinin beyanına göre kibir kaynaklı olması, söz konusu itirazı tezimiz istikame-tinde bir veri olmaktan çıkarmaktadır. En sıkışık anlarında bile düşmanlarına beddua etmekten kaçınan, kendisini "Rahmet peygamberi" olarak tanımlayan Peygamber (s.a.)'in, bir sahâbiye bed-duada bulunması, esasen bu itirazın temelindeki bahis konusu olumsuz duyguya yönelik olsa gerektir. Yoksa Resûlullah'ın (s.a.) kişilikleri bastıran değil, bilakis kişiliklerin gelişmesini önemse-yen, insanlara değer veren, düşüncelerine başvuran, fikirlerini ortaya koyma noktasında cesaret-lendirici bir siyaset izleyen bir kimliğin sahibi olduğu, kullanılan verilerden de anlaşılmalıdır.

113) Bk. *Buhârî*, İmân 19.

114) İsminin Hurkûs b. Züheyr es-Sa'dî olduğu, Hz. Ali safında Sıffin'de savaştığı, sonraları Hâriciler-e katıldığı ve hatta onların reisi konumuna yükseldiği, Hz. Ali'nin hâricilerle yaptığı savaşta öl-dürüldüğü (h. 37) kaynaklarda yer alır. İbnu'l-Esir ve İbn Hacer'in sahâbe-i kirama dair eserlerin-de yer verdikleri Zülhuveysıra'nın Hz. Peygamber'in ashâbından olduğu söylenir. Hz. Peygam-ber'e yönelik eleştirisinde hitap tarzının "Ya Resûlallah" şeklinde olması, en azından o zaman iti-bariyle sahâbe-i kiram arasında yer aldığı düşünürmektedir. Bilgi için bk. İbnu'l-Esir, *İzzuddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, I-VII, Kahire 1970,

Peygamber'e dağıtımında âdil olmasını söyleyebilmesi¹¹⁵, *uç bir örnek* de olsa, Hz. Peygamber karşısındaki rahatlığın bir diğer ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ancak yukarıda olduğu gibi burada da sergilenen tavırdan çok, böylesi yüksek dozajdaki bir eleştiriye imkan veren, sadece "Yazık sana! Ben âdil davranmazsam kim âdil davranır" şeklindeki mukabeleyle yetinen Peygamber (s.a.)'in siyaseti dikkat çekmektedir.

Resûlullah'ın (s.a.), "Yollara oturmaktan sakının" tarzındaki yönlendirmesi karşısında orada bulunan sahâbenin, "Ya Resûlallah! Yollara oturmamak bizim için kaçınılmazdır. (Yollara oturmadan edemeyiz)" şeklinde itirazda bulunmaları¹¹⁶; yine Hz. Peygamber'in aynı şekilde "Hamam denen mekanlardan sakınınız" tarzındaki uyarısı üzerine hazır bulunan sahâbe-i kirâmın "Ya Resûlallah! Oralarda kirden arınılır" diye itiraza yönelmeleri¹¹⁷ konuyu anlatan önemli örneklerdir.

Mekke fethinden hemen sonra Nebî (s.a.)'in -beklentilerin aksine- Kureyş'i affetmesine Ensâr'ın tepkisi ve onu, "Adamı kendi yurduna karşı bir rağbet, kabilesine karşı bir şefkat bürüdü" diye eleştirmesi¹¹⁸ mevzuun bir diğer örneğidir.

Hicretin 6. yılında Hz. Peygamber ve ashâbı Kâbeyi ziyaret niyetiyle yola çıkmışlar, ancak Hudeybiye denilen mevkie varınca Mekke'li müşrikler tarafından ilerlemeleri engellenmiş, sonuç olarak onlarla bir musâlaha/anlaşma imzalamak zorunda kalmışlardı. İşte bu anlaşma esnasında yaşanan bazı hadiseleri de, ashâb-ı kirâmın Hz. Peygamber'e itirazlarına birer örnek olarak hatırlayabiliriz. Anlaşma metninde geçen "*Muhammed Resûlullah*" ifadesindeki "*Resûlullah*" nitelemesini, karşı taraf temsilcisinin kabul etmemesi üzerine Hz. Peygamber anlaşmayı yazıya geçen Hz. Ali'den, "*Resûlullah*" iba-

II, 172, I, 474; İbn Hacer, el-Askalânî, el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe, I-VIII, Beyrut 1412, II, 175, I, 335.

115) Bk. Vâkıf, *Kitâbu'l-Megâzi*, III, 948; İbn Hişâm, Sîre IV, 496-497; *Buhârî*, Edeb 95, Menâkıb 25, İstîtâbenî'l-mürteddîn 7; *Müslim*, Zekât 148

116) Sahâbe-i kirâmın bu itirazı üzerine Resûlullah (s.a.), "Madem oturma konusunda ısrar ediyorsunuz öyleyse yolun hakkını verin" buyurmuş, yolun hakkı nedir? diye sorduklarında, "Gözü haramlardan korumak, gelip geçeni rahatsız etmemek, verilen selâmı almak, iyiliği tavsiye edip kötülüklerden sakındırmak" karşılığını vermiştir. (*Buhârî*, Mezâlim 22, İstî'zân 2; *Müslim*, Libâs 114; *Ebû Dâvûd*, Edeb 12; *Tirmizî*, İstî'zân 30. Benzeri rivayetler için bk. *Ahmed b. Hanbel*, IV, 30; *Müslim*, Selâm 2)

117) Hz. Peygamber bu itiraz üzerine, "Madem öyle (buralara girdiğinizde) avret yerlerinizi örtünüz" [Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, I, 277] diye söz konusu yasağı şartlı olarak kaldırmıştır. Diğer yandan Hz. Peygamber devrinde Araplar arasında hamam kültürünün olup - olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Hamamlara girmeye ilişkin yasaklama ve izin içerikli rivayetler ve Resûlullah'ın (s.a.) Cuhfe'de hamama girdiği yolundaki haberler, o bölgede böyle bir kültürün var olduğu yönünde yorumlanmıştır. Oysa konuyla alâkalı yasaklayıcı ve de izin içerikli rivayetlerin, (*İran ve Bizans'ta mevcut olan hamamlara ve buralara giriş keyfiyetine ilişkin bazı haberlerin anılan bölgelere seyahat eden sahabilerce kendisine aktarılması sonucu Resûlullah (s.a.) tarafından yapılmış*) sırf duyuma dayalı yönlendirmeler olduğu anlaşılmaktadır. (Bk. Yaşaroğlu, Kamil, "*Hamam*", *DİA*, İst. 1997, XV, 433). Hz. Peygamber'in Cuhfe'de hamama girmesine ilişkin rivayetin ise, uydurma olduğu hadis otoriteleri tarafından tesbit edilmiştir. [Bk. Ali el-Kâri, el-Esrâr, s. 204 (h. no: 201); Kettâni, Muhammed, *et-Terâfîbu'l-idâriyye*, trc. A. Özel] İst. 1990, s. 177; Canan, İbrahim, *Medeniyet Kültür ve Teknik*, İst. 1984, s. 157.

118) Bk. *Müslim*, Cihâd 84, 85.

resini silmesini istemiş, Hz. Ali ise, buna karşı çıkarak silemeyeceğini söylemişti¹¹⁹. Yi-ne müslüman olup pek çok işkenceye maruz kalan ancak bir yolunu bulup Resûlullah'a (s.a.) iltica eden, bununla birlikte anlaşma gereği karşı tarafa iade edilmesi gereken Ebû Cendel'in iadesine bilhassa Hz. Ömer sert bir üslupla karşı çıkmıştı¹²⁰. Diğer yandan ba-his konusu anlaşmadan hemen sonra Hz. Peygamber, ashabına, kalkıp kurbanlarını kes-melerini ve sonra da traş olmalarını birkaç kez emir buyurdıkları halde onlar bu emre uymakta ağır davranmışlar, Hz. Peygamber kurbanını kesip tıraş oluncaya kadar kimse kurbanını kesmemiş ve traş olmamıştı¹²¹. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hudeybiye anlaşmasına ilişkin serdettiğimiz bu hadiseler konunun başlıca örneklerindedir. Resû-lullah'ın (s.a.), *nafile ibadetlerle mutedil ölçüde meşgul olması* yönündeki önerisiyle ye-tinmeyen ve o zamanki haline güvenerek daha fazlası için ısrarcı davranıp kendisini zor-layan Abdullah b. Amr'ın tavrını da¹²² konunun bir diğer örneği olarak burada zikrede-biliriz¹²³.

Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Fakat araştırmamızın boyutlarını zorlamamak düşünce-siyle bu kadarla yetininiyoruz¹²⁴.

8. İstek, Öneri ve İtirazları Karşılamadaki Tavrı:

Araştırmamız boyunca zaman zaman vurguladığımız gibi, biz Hz. Peygamber'i ön yargısız bir şekilde önce herkesi dinleyen, daha sonra istek, öneri ve itirazları tespit ede-

119) Bk. *Buhârî*, Megâzî 44; *Müslim*, Cihâd 90, 92.

120) Bk. *Buhârî*, Şurût 15.

121) Bk. *Buhârî*, Şurût 15.

122) Bk. *Buhârî*, Savm 55, F. Kur'ân 34; *Müslim*, Sıyâm 182. Ayrıca bk. Kavaklıoğlu, Mahmut, *Sün-net'te İ'tidâl* (Basılmamış doktora tezi), İst. 1995, s. 88.

123) Bu başlık altında kullandığımız verilerden hareketle sahâbe-i kirâmın Hz. Peygamber'le ilişkile-rinde saygı ve ölçü gözetmedikleri sonucunu elbetteki çıkaramayız. Zira sahâbe-i kirâmın Resû-lullah'a (s.a.) karşı saygı ve nezaket konusundaki hassasiyetleri esasen bilinen bir husustur. O (s.a.) konuşurken bütün dikkatleriyle ağızdan çıkana kulak vermeleri, saygılarından ötürü kendisiyle göz göze gelmekten kaçınmaları, bir konuya ilişkin soru sorduğunda "*Allah ve Resûlü daha iyi bi-lir*" şeklinde mukabele etmeleri (Bk. *Müslim*, Cenne 31) onların Hz. Peygamber'e duydukları de-rin saygıyı belgeleyen pek çok rivayetten sadece birkaçıdır. Hudeybiye'de Mekke tarafının temsil-cilerinden Urve'nin Mekke'ye döndüğünde sahâbe'nin Hz. Peygamber'e duydukları saygıya iliş-kin çevresine anlattıkları, söz konusu saygıyı çarpıcı bir şekilde ispat eder. O, müşrik kimliğine rağmen şu itirafın kendisini alamamıştır: "Vallahi ben Kisraların, Kayserlerin, Necâşîlerin saray-larını gördüm. Ancak müslümanların Muhammed'e gösterdikleri saygı ve tazimden daha fazlası-na mazhar olan bir lidere denk gelmedim. Göz göze gelmekten kaçınırlar. Yanında seslerini yük-seltmezler. İsteddiği bir şeyi yapmaları sadece bir işaretine bakar ..." (Bk. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Megâzî*, II, s. 598; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, I, 88). Tabii bu arada sahâbe-i kirâm arasındaki yöresel ve daha ziyade bundan kaynaklanan kültürel seviye farklılıklarını da unutmamak gerekir. Şehir kültürüne yabancı kimi sahâbîlerin Hz. Peygamber karşısında zaman zaman saygı ve nezaket sınırlarını zorlamaları, az da olsa sahâbe-i kirâmın söz konusu ilişkilerinde rastlanılan görüntülerdir. (Örnek olarak bk. 78 numaralı dipnot).

124) Sahâbe-i kirâmın Hz. Peygamber karşısındaki tavırlarını belirleyen itiraz - eleştiri ve itaatta gecik-me içerikli daha çok örnek ve değerlendirmeler için bk. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anla-yışı*, s. 125-150; Üraler, Aynur, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnet'e Bağlılık*, İst. 2001, s. 89-135. Diğer taraftan Muhammed Hamidullah'ın Hz. Peygamber'ini istişarelerini örnekendirme sadedin-de eserinde yer verdiği misaller, aynı zamanda özellikle öneri ve itiraz içerikli örnekler olarak ko-numuz için de geçerlidir. Bunlar için ayrıca bk. a.g.m., *İslâm Peygamberi*, II, 892-894.

bildiğimiz kriterlere göre değerlendiren, bu çerçevede yerine göre kabul ederken yerine göre reddeden, karşılama imkanı bulamadığı türdeki müracaatları imkan sahibine yönlendiren tavrıyla tanımaktayız. Şimdi bu yaklaşımları yine bir kaç maddede toplayarak somutlaştıralım:

a. Kabul Edip Yerine Getirdikleri:

Resûlullah (s.a.) kendisine yöneltilen istek, öneri ve itirazlara hep müspet bir zaviyeden bakmış, bu bakışında öncelikli hareket noktası hep *kabul kutbu* olmuştur. Bir diğer ifadeyle o (s.a.) hiçbir talebi, hiçbir öneri ve itirazı başlangıçta red düşüncesiyle dinlememiştir. Onu (s.a.) redde sevk eden şey, sadece kendi öğretisine ait kriterler olmuştur. Bu ölçülerle uyuşan hemen her müracaat, Hz. Peygamber tarafından müspet karşılanmıştır. Nasihat talebinde bulunan üstelik bu talebini şarta bağlayan kimsenin bu isteğini, ileri sürdüğü şartı da dikkate alarak yerine getirmesini¹²⁵, bilgilenme talebiyle kendisine gelen kadının talebini olumlu karşılama¹²⁶, bir cariyenin dahi kendi müşkilini hâl yolunda rahatlıkla ona nüfûz edebilmesini¹²⁷, Nebî (s.a.)'in müspet yaklaşımının örnekleri olarak hatırlayabiliriz.

b. Dinleyip Reddettikleri:

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Allah Resûlü'nün (s.a.) kendisine yapılan başvurularda hareket noktası *pozitif kutbu* olmakla birlikte, öğretisine aykırı bulduğu müracaatları reddetme konusunda tereddüt göstermemiştir. Hatta haksızlık ve ayrıcalık içerikli kimi önerilere karşı tepkisi -genel tavrının aksine- son derece ağır olmuştur. Soylu bir aileye mensup bir kadın namına kendisine yapılan *hukuk karşısında ayrıcalık/ımtiyaz* teklifine karşı gösterdiği tepki, Resûlullah'ın (s.a.) bu yaklaşımının açık örneğidir¹²⁸. Ancak tüm redleri için aynı dozajda bir tepkiden bahsedemeyiz. Zira o (s.a.), kimi redlerini¹²⁹ tepkiden uzak bir şekilde bazan ikna yöntemiyle gerçekleştirirken, bazan da nazik bir karşılıkla reddetme yolunu seçiyordu. Zina konusunda kendisinden izin isteyen genci, teklifinin yanlışlığına ikna ederek reddetmesi¹³⁰, diğer taraftan kendisi için de dua talep eden sahâbînin talebini yumuşak bir şekilde geri çevirmesi¹³¹ bu tür redlerine örnektir.

125) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, V, 412; *İbn Mâce*, Zühhd 15

126) Bk. *Buhârî*, İlim 36, Cenâiz 6, 91, İ'tisam 9; *Müslim*, Birr 152

127) Bk. *Buhârî*, Edeb 61

128) Bk. *Buhârî*, Enbiyâ 54, Meğâzî 53, Hudûd 11, 12; *Müslim*, Hudûd 8, 9.

129) Onun (s.a.) bu tür redleri başkalarının hukukuyla doğrudan alâkalı olmayan, daha çok ferdî nitelik arzeden başvurulara yöneliktir. Yoksa haksızlık içeren müracaatlara karşı reddi genelde oldukça sert olmuştur.

130) Bk. *Ahmed b. Hanbel*, V, 256-257. (Bu misâl hem Hz. Peygamber'in istek, öneri ve itirazlara açıklığını, hem de izlediği bu siyaset karşısında sahâbe-i kirâmın kendisine karşı (s.a.) yerine göre nednli rahat davranabildiklerini göstermesi bakımından kayda değerdir. Burada özellikle altı çizilmesi gereken husus, Hz. Peygamber'in bu çirkin öneri karşısında siyasi otoritesini kullanmaya yönelmemesi, bilâkis ikna yöntemini kullanarak teklifin çirkinliğine onu inandırmasıdır.)

131) Bk. *Buhârî*, Tıb 1, Rikâk 50, Libâs 18; *Müslim*, İmân 374.

c. Kabuleni Karşılama İmkanı Bulamadıkları:

İstek, öneri ve itirazları olumlu bulmakla birlikte bunları yerine getirmek/ uygulamak genelde imkanla alâkalı bir husustur. Hz. Peygamber karşılamak isteyip de imkan bulamadığı müracaatlarda¹³² sadece durumu bildirmekle yetinmemiş, imkan sahipleri üzerinden meselelere çözüm aramıştır. Böylesi bir tavır, O'nun (s.a.) başvuruları ne denli ciddiye aldığını göstermesi bakımından gayet manidardır. Savaşa katılmak istediğini, ancak gerekli teçhizata sahip olmadığını bildiren bir genci, kendisine teçhizat sağlayacak birine göndermesi¹³³, yani başkalarının problemlerini çözmede yardımın dolaylı olanını bile bir sevap kazanma vesilesi olarak nitelemesi¹³⁴ ve böylece buna teşvik etmesi konunun başlıca örneğidir.

9. İstek, Öneri ve İtirazlara Açıklık ve Özgüven İlişkisi

Şahsiyetlerin oluşum ve gelişiminde genetik özelliklerin belirleyiciliği kadar çevre faktörü de belirleyici bir karakter arzeder. Esasen genetik özellikler diye tabir ettiğimiz şahsiyetin doğuştan gelen yanı, potansiyel bir güç niteliğindedir. Bu potansiyel, çevrenin etkisiyle iyi bir gelişme kaydedebileceği gibi, yine çevresel sebepler yüzünden yok olmak gibi bir sonuçla karşı karşıya da kalabilir¹³⁵.

Çevre oldukça geniş bir kavramdır. Aileden okula ve iş çevresine kadar bireyin yaşadığı her ortam, onun sosyal çevresini oluşturur. İşte sosyal çevre diye isimlendirdiğimiz bu ortamda kişinin sergilediği her hareket/aktivite ve muhatap kaldığı her muamele onun şahsiyetinin dokunmasında olumlu veya olumsuz bir ilmek demektir. Bu itibarla kişinin yaşadığı çevre içerisinde bazı taleplerde bulunması, yeri geldiğinde kanaatini söylemesi, doğru bulmadığı hususları eleştirmesi ve bunlardan da öte istek, öneri ve itirazları sebebiyle karşılaştığı tavır¹³⁶, çevresel bir etken olarak özgüven oluşumunda¹³⁷ biçimleyici bir rol oynar¹³⁸.

132) Hz. Peygamber kendisine yöneltilen malî talepleri karşılama imkanı bulamadığı zamanlarda da, talep sahiplerini sözlü olarak iknaya çalışmış, elinde çok büyük imkanlar olsa, gözünü kırpmadan cömertçe dağıtacağını belirtmiştir. (Bk. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 492).

133) Bk. *Müslim*, İmâre 134.

134) Bk. *Müslim*, İmâre 133.

135) Bk. Çamdibi, Mahmud, *Şahsiyet Terbiyesi*, İst. 1983, s. 23-24.

136) Meselâ dile getirdiği istek, öneri ve eleştirilerinin dikkate alınması bir yana, çevresi tarafından sırf *dinlenmesi* bile kişi için kendine güven duyması ve düşüncelerini seslendirebilmesi açısından son derece önemli bir motivasyondur. Olaya karşı zaviyeden bakıldığında başkalarını dinlemenin de onlara iletimde aynı oranda etkinliği demektir. Nitekim günümüz araştırmacılarından Doğan Cüceloğlu, dinlemeyi, en önemli bir iletişim aracı olarak değerlendirir ve *varoluşun* beş boyutundan en etkinini diye niteler. (Bk. a.g.m., *İletişim Donanımları*, İst. 2002, s. 137. Ayrıca *varoluşun* beş boyutuna ilişkin detay için bk. a.g.e., s. 87-138).

137) Özgüven teşkiline yönelik daha farklı değerlendirmeler için bk. Zılgar, Zig, *Olumsuz Bir Dünya-da Olumlu Çocuklar Yetiştirmek*, trc. E.Özlem Suer, s. 223-248.

138) Daniel Goleman iş yaşamında başarıya ilişkin yapılan araştırmalara dayanarak, başarının temelinde özgüven unsurunun yüzde doksanın üzerinde bir belirleyiciliğe sahip olduğuna, buna karşılık bilgiyi temel alan zihinsel zeka unsurunsa ancak yüzde dört-beşlik bir paya sahip olduğuna dikkat çeker. [Bk. Cüceloğlu, Doğan, *İletişim Donanımları*, s. 118-119 (Daniel Goleman'ın, *Duyusal Zeka ve İşbaşında Duyusal Zeka* isimli eserlerinden naklen)].

Konuyu öğretmen-öğrenci boyutuyla ele aldığımızda sonucu daha da net bir şekilde görebiliriz. Meselâ öğrencilerin öğretmenleri tarafından itibar görmesi, istek ve önerilerinin dinlenip değerlendirilmelerinde objektif kriterler uygulanması, eleştirilerine açık olunması hiç kuşkusuz onların kişiliklerini olumlu yönde etkileyerek özgüven duygusunun gelişimine imkan verecektir. Aksi bir tavrınsa, öğrencilerde korku ve güvensizliğe neden olacağı, onları pısrıklaştıracığı, böylece düşünme yetilerini körelterek içlerinde ki teşebbüs ruhunu öldüreceği¹³⁹ kesindir¹⁴⁰.

Oysa insan cinsi tanımlanırken, kendisini diğer canlılardan ayıran özelliğine yani *düşünme* yetisine vurgu yapılmıştır. Hülâsa düşünmek ve bu düşüncenin bir yansıması olarak istek, öneri ve itirazlarda bulunmak insan olmanın tabii sonucudur. Dolayısıyla düşüncenin bir yansıması diye nitelediğimiz *istek, öneri ve itiraz türü faaliyetlerin herhangi bir şekilde bastırılması*, söz konusu düşüncenin körelmesini ve belirleyicilikten uzak edilgen bir anlayışın doğmasını kaçınılmaz kılacaktır.

10. Bilgi - Özgüven İlişkisi

Hz. Peygamber kendisini bir öğretmen olarak takdim etmiş ve pedagojik bir yaklaşımla bu sıfatı gereği her fırsatı değerlendirmiştir. Esasen bir Peygamber olarak onun (s.a.) temel misyonu insanları din konusunda bilgilendirmektir.

Ne var ki, bilgi çoğu kez başlı başına bir değer ifade etmez. Onun değeri daha çok kendisinden çıkartılan sonuçlarla alakalıdır. Bu açıdan zaman ve mekanın getirdiği şartları da dikkate alarak bilgiden pratik sonuçlar çıkartmak, en az bilgilenecek kadar önemlidir, demek abartı olmaz. Ancak değişen zaman ve şartlar karşısında dinin doğru şekilde yorumlanması ve yaşanması; *başkalarına ihtiyaç duymadan ayakta durabilen, kendinden emin kişiliklerin* varlığını gerekli kılmaktadır. Bu oluşum, öğrenme yoluyla elde edilmekten ziyade, sosyal ilişkilere bağlı olarak biçimlenen psikolojik bir yeterlilik halidir.

Gerekli bilgi birikimine sahip olmakla birlikte özgüven unsurundan mahrumiyet, bilgiden doğru pratikler çıkarılması önünde ciddi bir engeldir. Bu, ferdi planda böyle olduğu gibi sosyal/kamusal alanda da aynı önemi haizdir. Nitekim tarih, gerekli bilgi ve teknik donanımlara rağmen özgüvenden/moral yoksun orduların mağlubiyet örnekleriyle doludur.

Hz. Peygamberin ashâbıyla ilişkisi sadece bilgilendirmeye sınırlı kalmamıştır. Çalışmamız boyu muhtelif yönleriyle ortaya koyduğumuz gibi, o (s.a.) bilgilendirme misyonuna ilaveten tavırlarıyla da onları eğitmeye ayrı bir özen göstermiştir. Onun, ashâbına yönelik yaklaşım biçimi bize, *bilinçli bir ebeveynin geleceğe titizce hazırladığı çocuğuna yönelik hassasiyetini* hatırlatmaktadır. *Bu yaklaşım istek, öneri ve itirazlara sadece açık olmak veya içerik ve şartlara göre kabul ya da reddetmek değil, bunların da*

139) Nitekim düşünce özgürlüğü ile özgüven arasında sıkı bir ilişkinin varlığından bahsedilmiş, bireyin kendisine güvenebildiği ölçüde düşünme yeteneğinden yararlanabileceği belirtilmiştir. (Bk. Özgü, Halis, *Kendimize Nasıl Güvenebiliriz?*, İst. ts., s. 166 v.d.)

140) Öğrencilerine farklı yaklaşan iki ayrı öğretmen karşılaştırması için bk. Cüceloğlu, Doğan, *İletişim Donanımları*, s. 22-23.

ötesinde bütün bunları yaparken sergilenen tabîî tavırla muhatabı biçimlemeye, ona mesaj vermeye yönelik bir siyaset tarzıdır. Bu da göstermektedir ki, Nebî (s.a.) özelliklerle istek, öneri ve itiraz boyutlu münasebetler karşısındaki bilinçli yaklaşımıyla sahâbeyi aynı zamanda etkileyerek Nebevî bir eğitime tâbi tutmuş, böylece kişilik gelişimini de bilgilendirmeye paralel olarak götürmüştür.

Sonuç

Başta da belirttiğimiz gibi çalışmamızda sahâbe-i kiramin istek, öneri ve itirazları karşısındaki *yaklaşım ve izlediği siyaset* açısından Hz. Peygamber'i tanımlamaya, söz konusu yaklaşımlarındaki *maksadı* okumaya çalıştık. Buna önce Hz. Peygamber'in genelde insana ve özelde sahâbe-i kirama bakışını tetkikle başladık. Daha sonra sahâbe tarafından kendisine yöneltilen talepleri çeşitleriyle irdeledik; muhatap olduğu öneri ve eleştiriler üzerinde durduk. Ulaştığımız sonuç özetle şudur:

O (s.a.) herkese insan olma gerçeğinden yaklaşmış, temel hak ve özgürlükler noktasında bir ayırım yapmamış, müslüman aleyhine hükmetme pahasına da olsa, hakkı sahibine teslim ederek, hukuku mutlak bir ölçü kabul ettiğini göstermiştir. Sahâbe-i kiramin istek, öneri ve itirazları karşısında önce herkesi dinleyerek, bu tür müracaatlara açık olduğu mesajını vermiştir.

Bu noktada dikkat çeken şey, meşrû olan istekleri genelde yerine getirme eğilimi sergilemesi ve bunları muhatabı memnun kılacak bir üslup ve hassasiyetle icra etmesi, karşılayamadığı ya da karşılamak istemediği talepleri geri çevirirken muhatabı kırmamaya dikkat etmesi, hukuksuzluk içeren talepleri kesin bir dille reddetmesi hatta yerine göre çok sert tepki göstermesidir. Önerilerdeki ölçüsü ise, doğru ve yerinde bulunduğu önerileri kime ait olduğuna bakmadan istişare sistemini de işleterek kabul etmesidir. Eleştiri ve itirazları soğukkanlılıkla karşılaması, bu noktada dinî ve siyasi kimliğini kullanmaya yönelmemesi, Nebevî yaklaşımın en çarpıcı yanını oluşturur.

Beşerî ilişkiler, şeklini bize örnek olarak takdim edilen Nebevî ahlâktan alır. Nebevî ahlâka *Kitâb* tarafından atfedilen “*yücelik*” ve “*güzellik*” nitelmesi ise, sadece davranışlardaki güzelliğe matuf değil, aynı zamanda bu davranışların kişiler üzerindeki şekillendirici yansımalarıyla da alâkalı olsa gerektir. Biz Hz. Peygamber'in istek, öneri ve itirazlar karşısındaki tutumunu, bir başka ifadeyle ashâbına yönelik genel yaklaşımını; *taşıdığı ve önerdiği ahlâk anlayışının bir icabı olarak görmekte birlikte, özgüven teşkilinin de hedeflendiği bilinçli bir siyaset anlayışının ürünü olarak da değerlendirilmesi* gereğine inanmaktayız.

Onun, (s.a.) bilgilendirme misyonunun sahibi olarak, bilgiyi kullanabilecek standartı da oluşturması; gerek bireysel, gerekse kurumsal bazdaki bilgilendirme işleminin, kişilik teşkiline yönelik motivasyonlarla birlikte yürütülmesi anlamında önemli bir mesaj içermektedir.

Unutmamak gerekir ki, Nebevî öğretinin gelecek nesillere doğru şekilde aktarılması, *doğru bilgiyle birlikte, bilgidен her zaman ve zeminde doğru sonuçlar çıkarabilecek, kişilik/şahsiyet gelişimini tamamlamış, hür düşünceli zihinlerin eseri/hizmeti* olacaktır.